

ΜΕΤΑ-ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μετα-δομισμός, και η Αναγέννηση ενός Αναρχικού Υποστρώματος

Αφιερωμένο στους φίλους μου που απήχθησαν από το Κράτος την 15η του Οκτωβρίου, 2007

Είμαστε πολύ νέοι, δεν μπορούμε να περιμένουμε άλλο. - Παρισινό Γκράφιτι

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΜΙΑ ΖΩΝΤΑΝΗ πολιτική και πολιτισμική παράδοση η οποία, αν και συνήθως αγνοείται από τον ακαδημαϊκή κοινότητα, μετασηματίζεται ριζικά διαρκώς από την εποχή της τυπικής της σύλληψης στις αρχές του 19ου αιώνα, με το να υποβάλλεται σε εκτεταμένη αυτοκριτική και με το να επανα-επινοεί την πρακτική της¹. Έχοντας πρωτο-θεμελιωθεί από ανθρώπους όπως ο William Godwin, ο Pierre-Joseph Proudhon και ο Mikhail Bakunin, ο αναρχισμός ταυτόχρονα αναπτυσσόταν ως ένας “οργανικός” προσανατολισμός των πρώιμων σοσιαλιστικών κινήματων, για να υπερκερασθεί κατόπιν από τις κρατικιστικές εκδοχές τους - δηλαδή τον Μαρξισμό και τη σοσιαλδημοκρατία - στις αρχές του 20ου αιώνα. Αν και επισκιάστηκε, ο αναρχισμός ως ένας “σοσιαλισμός ενάντια στο Κράτος” έγινε ένα ευρύτερο σχέδιο προσανατολισμένο ενάντια στην ολότητα των σχέσεων κυριαρχίας, και ενέπνευσε καίρια τις ελευθεριακές ρήξεις του 1968 σε ολόκληρο τον κόσμο, προτού έρθει ξανά στο προσκήνιο με τα κινήματα της “αντιπαγκοσμιοποίησης” της αυγής του 21ου αιώνα. Όσοι μετείχαν στο κίνημα της “αντιπαγκοσμιοποίησης” επεδίωξαν την διακοπή των συναντήσεων του G8, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, και το κατάφεραν αυτό σε αρκετές περιπτώσεις - παρά την Κρατική βία - προτού το κίνημα καμφθεί τα τελευταία πέντε χρόνια (Graeber, 2007). Ο προσανατολισμός του κινήματος, ωστόσο, ανέδειξε την κριτική του “κινηματικού τουρισμού” και την πιο ουσιώδη κριτική του “θεάματος της αντίστασης”, και διαμόρφωσε την ανασχετική συνθήκη που επιτρέπει την επανεκτίμηση της δυναμικής της εξουσίας και της κυριαρχίας, της αντίστασης, και την επιστροφή στο πανταχού παρόν ερώτημα του «Τι να κάνουμε?». Σκοπός μας εδώ είναι να σκιαγραφήσουμε ένα τέτοιο όραμα - τον μετα-αναρχισμό - αξιοποιώντας μετα-δομικές έννοιες του κοινωνικού, και να διερευνήσουμε τι σημαίνει αυτό για την αντίσταση και τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

Ο όρος μετα-αναρχισμός είναι ατυχής και χρησιμοποιείται εδώ μονάχα για λόγους συμφωνίας με τις πρόσφατες συμβάσεις. Παρά το ότι υπονοεί ο όρος, δεν πρόκειται για μία προσπάθεια να καταστήσει απαρχαιωμένο μεγάλο μέρος της παραδοσιακής αναρχικής θεωρίας, αλλά στοχεύει στο να εμπνεύσει ζωή σε μία υποδόρια παράδοση που ενυπήρχε πάντα, αν και κάποιες στιγμές συγκαλυμμένη, η οποία πρόσφατα ξαναβγαίνει στο προσκήνιο. Μολονότι πρωταρχικά αποτελεί την συναίρεση του μετα-δομισμού με τον αναρχισμό, η θεωρία αυτή δεν αποτελεί

¹ Το δοκίμιο αυτό γράφτηκε για την ολοκλήρωση μιας πτυχιακής εργασίας στο τμήμα κοινωνιολογίας του πανεπιστημίου Βικτώρια του Ουέλινγκτον. Τα σχόλια είναι ευπρόσδεκτα στο e-mail torrance123@gmail.com. Δημοσιεύτηκε στις 31 Οκτώβρη 2007.

ένα απλό πάντρεμα των δύο θεωρητικών παραδόσεων, αλλά είναι πάνω από όλα μία παράθεση της μετα-δομικής κριτικής, προκειμένου να φωτιστούν οι ενυπάρχουσες στην αναρχική θεωρία ροπές, με τις οποίες και είναι σύμφωνη. Φυσικά ούτε ο αναρχισμός ούτε ο μετα-δομισμός είναι σε οποιαδήποτε περίπτωση συνεκτικές και συστηματικές θεωρίες. Ακριβώς αυτή η απουσία συνοχής και η ετερογένεια του αναρχισμού είναι που παρέχει τη δημιουργικότητα αυτής της πραγματείας, και το έργο του Michel Foucault και του Gilles Deleuze από την παράδοση του μετα-δομισμού είναι που προμηθεύει τα στοιχεία για την αναγκαία παράθεση.

Κεντρικό ζήτημα της πραγματείας είναι η έννοια της εξουσίας και ο ισχυρός ανθρωπισμός που επικρατούσε στον κλασικό αναρχισμό. Ενώ επέκρινε τον οικονομικό αναγωγισμό του Μαρξισμού, ο κλασικός αναρχισμός έτεινε να διαπράττει συχνά το ίδιο λάθος σε ό,τι αφορά το Κράτος, εντοπίζοντας σε αυτό την πηγή κάθε κυριαρχίας στην κοινωνία και κατανοώντας το Κράτος με έναν καθετοποιημένο (από την κορυφή προς την βάση) τρόπο. Ακόμα περισσότερο, ο μηχανισμός του Κράτους εμφανίζεται συχνά να είναι οντολογικά διακριτός από τις “μάζες”, σαν ένας ζυγός πάνω στους ανθρώπους, οι οποίοι διαφορετικά θα πραγματοποιούσαν τις φυσικές τους τάσεις για συνεργασία και ισότητα. Αντίθετα στο έργο των Foucault και Deleuze η εξουσία κατανοείται ως κατανεμημένη και ριζωματική, όπου οι τοπικές πρακτικές και οι “μικρο-πολιτικές” παράγουν τις σχέσεις κυριαρχίας στο επίπεδο των “μακρο-πολιτικών”, και όπου όλοι είμαστε ήδη συνεργοί στην κυριαρχία μας. Επιπλέον, ασκώντας κριτική στον ανθρωπισμό, απορρίπτουν τις ουσιοκρατικές έννοιες της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και την “υπόθεση της καταπιεστικής φύσης” της εξουσίας, καθώς αντιλαμβάνονται την εξουσία ως παραγωγική, παρέχοντας τουλάχιστον μία απάντηση στο ερώτημα, γιατί οι άνθρωποι να επιθυμούν την καταδυνάστευσή τους. Αναπτύσσοντας μια τέτοια κριτική θα προσπαθήσουμε να αντλήσουμε από την αναρχική θεωρία εκείνες ακριβώς τις στιγμές που αρθρώνουν μια αντι-ανθρωπιστική σύλληψη της υποκειμενικότητας και ένα δικτυακό μοντέλο εξουσίας. Οι απαρχές των θέσεων αυτών χρονολογούνται στο 1843 με το έργο του Max Stirner, και έχουν γίνει σε μεγάλο βαθμό κοινός τόπος σε αυτό που ο John Moore έχει περιγράψει ως “αναρχισμός του δεύτερου κύματος” (Moore, χ.η.²)).

Ο διαχωρισμός αυτός σε κλασικό και σύγχρονο αναρχισμό, ή σε πρώτο και δεύτερο κύμα, είναι η διάκριση ανάμεσα στον ισχυρά σοσιαλιστικό αναρχισμό που αναπτύχθηκε στο δεκατοένατο αιώνα και απέρριπτε το Κράτος και τον καπιταλισμό, και στον αναρχισμό ο οποίος αναπτύχθηκε μετά το 1960 και απέρριπτε την καθολικότητα των σχέσεων κυριαρχίας και στο μικρο- και στο μακρο-επίπεδο. Επιπλέον είναι ο δεύτερος που στο μεγαλύτερο κομμάτι του αντιμετώπισε και συχνά πρόλαβε να απαντήσει στη μετα-δομική κριτική. Η διαίρεση αυτή είναι εννοιολογικά χρήσιμη αλλά ταυτόχρονα μοιάζει με καρικατούρα, αφού αγνοεί τις λεπτομέρειες και τις αποχρώσεις των κλασικών αναρχικών στοχαστών, την επικράτηση κλασικών αναρχικών εννοιών στο σύγχρονο αναρχισμό, καθώς και τις πολλές χρονολογικές ανακολουθίες που

2 Σ.μ: χ.η. = χωρίς ημερομηνία

προκύπτουν στην προσπάθεια για μια ξεκάθαρη τομή στη δεκαετία του '60^{3.5}) Επομένως ο ισχυρισμός της διαίρεσης των τάσεων γίνεται με μόνο στόχο τη σκιαγράφηση της προκείμενης κριτικής: το πρώτο μέρος σκοπεύει στην περιγραφή του κλασικού αναρχισμού με τα σφάλματά του, πριν να μεταβούμε προς μία άρθρωση του μετα-αναρχισμού, στο δεύτερο μέρος.

Ενώ ο μετα-δομισμός είναι ζωτικός για να αναπτύξουμε μία νέα αντίληψη της εξουσίας και της παραγωγής της υποκειμενικότητας, ελάχιστα έχει να μας πει για την προοπτική της αντίστασης και του κοινωνικού μετασχηματισμού. Ο Foucault έδειχνε απρόθυμος να μιλήσει για το πρόταγμα του κοινωνικού μετασχηματισμού σε όλα εκτός από τα ύστερα κείμενά του πάνω στις “τεχνολογίες του εαυτού”, ενώ ο Deleuze διαπραγματεύεται εκτεταμένα την αντίσταση, την “πολεμική μηχανή”⁴) και το νομαδικό υποκείμενο, αλλά μόνο στην πιο αφηρημένη μορφή. Για να θίξουμε αυτές τις απουσίες, θα προσπαθήσουμε στο τελευταίο μέρος να επιστρέψουμε στη σύγχρονη αναρχική θεωρία και πράξη, και ειδικά στο σώμα της θεωρίας που προέρχεται από την Ιταλία και είναι γνωστή ως “εξεγερσιακός αναρχισμός”⁵, ώστε να εξάγουμε μία μεθοδολογία αντίστασης που να συμπίπτει με τις νέες μας αντιλήψεις περί κοινωνικού. Οι κίνδυνοι της αντίστασης είναι πολλοί, ώστε πρέπει να αναζητήσουμε τρόπους για να αποφύγουμε τον αφανισμό από το Κράτος, τις συχνά πιο λεπτές διαδικασίες διαφθοράς και αφομοίωσης της εναντίωσης, και φυσικά την ολοκληρωτική αναποτελεσματικότητα. Στο τέλος θα δούμε ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός έγκειται στον κοινωνικό πειραματισμό, στην ανάγκη να ανοίξουν ρωγμές στο χώρο και στο χρόνο και να δημιουργηθούν ριζοσπαστικά νέες μορφές υποκειμενικότητας και συναρμογές σωμάτων-αντικειμένων⁶, στην ανάγκη για μία γενικευμένη εξέγερση που θα εστιάζει σε ανώνυμες και αυτόνομες τακτικές εύκολα αναπαραγώγιμες οπουδήποτε στο κοινωνικό έδαφος, για μία μαζική έξοδο από τους μηχανισμούς της κυριαρχίας.

Πριν ξεκινήσουμε αξίζει να συγκρίνουμε την κίνηση αυτή με αυτό που έχει γίνει γνωστό ως μετα-μαρξισμός. Ο Simon Tormey με τον Jules Townshend σκιαγράφησαν έξι σημεία-κλειδιά της κλασικής μαρξιστικής θεωρίας τα οποία οι διάφοροι μετα-μαρξιστές θεωρητικοί θέλησαν να επιλύσουν. Αυτά είναι: Η τελεολογική, ευθύγραμμη και διαλεκτική αντίληψη της ιστορίας· η θεώρηση ως επαναστατικού υποκειμένου του βιομηχανικού προλεταριάτου, οργανωμένου μέσα από το μηχανισμό του Κόμματος· η άρνηση της σημασίας της ανθρώπινης υποκειμενικότητας στην επαναστατική αλλαγή και στην ηθική απελευθέρωση· ο θετικισμός και η επιστημονική ιεράρχηση της καπιταλιστικής εργασίας σε βάρος των υπόλοιπων αγώνων· η πρωτοπορία και οι διανοούμενοι· και τελικά, το

3 Για παράδειγμα ο Max Stirner, ο Gustav Landauer, και η Emma Goldman, όλοι τους περιέχουν στοιχεία του δεύτερου κύματος του αναρχισμού, παρά το γεγονός ότι έγραψαν πολύ πριν το 1960, ενώ ο Colin Ward, για παράδειγμα, αντιπροσωπεύει μία μεταβατική φιγούρα στη δεκαετία του 1950, και ο Murray Bookchin και ο Daniel Guerin διατήρησαν σε μεγάλο βαθμό μία κλασική αναρχική ματιά πολύ μετά το 1960.

4 Σ.μ: war machine

5 Σ.μ.: insurrectionary anarchism

6 Σ.μ.: (body - object assemblages) επιθυμητικές μηχανές, βλέπε Ράππα.

πρόβλημα της δημοκρατίας (Tormey & Townshend, 2006: 5). Ενώ αυτά τα ζητήματα είναι καίρια για την αναζωογόνηση της μαρξιστικής θεωρίας, έχουν μόνο περιφερειακή σημασία για την αναρχική θεωρία. Οντως, τα δύο τελευταία θέματα - πρωτοπορία και δημοκρατία - έχουν υπάρξει εξαρχής κεντρικά στην αναρχική απόρριψη του μαρξισμού, επομένως στο παρόν κείμενο δε χρειάζεται να ασχοληθούμε καθόλου μαζί τους. Παρόμοια, οι τελεολογικές έννοιες της ιστορίας και ο θετικισμός, είτε έχουν υποστηριχθεί αναιμικά μόνο, είτε έχουν απορριφθεί κατηγορηματικά⁷. Στο κείμενο μας θα ασχοληθούμε μόνο με τα ερωτήματα που αφορούν το επαναστατικό υποκείμενο και την ηθική. Στο μεγαλύτερο μέρος του, ο μετα-μαρξισμός αποτέλεσε μια απογοητευτική απόπειρα. Είτε έχει στραφεί απερίφραστα προς τις μορφές του φιλελεύθερου καπιταλισμού αρθρώνοντας “πολιτικές του αιτήματος”, όπως στη δουλειά του Ernesto Laclau και του Chantal Mouffe, είτε στο άλλο φάσμα, όπως στο έργο του Antonio Negri και του Michael Hardt, όπου έχει αρχίσει να εισάγει σιωπηλά - αν και μόνο μερικώς - αναρχικές ιδέες, ώστε τελικά να φτάσει σε ένα άβολο ενδιάμεσο έδαφος, όπου ταλαντεύεται ανάμεσα σε προτάγματα αντι-ηγεμονίας και αντι-ηγεμονικά⁸, ανάμεσα στα πλήθη και “στο πλήθος”⁹ (Day, 2005: 80, 144-154).

Ο μετα-αναρχισμός δεν είναι φυσικά ένα πρόταγμα άνευ προηγουμένου. Πρώτη φορά διατυπώθηκε από τον Todd May στο Η πολιτική φιλοσοφία του μεταδομικού αναρχισμού (1994), και ακολουθήθηκε από τα κείμενα Από τον Bakunin στον Lacan (2001) και Ο Γκράμσι πέθανε (2005) του Saul Newman και του Richard Day αντίστοιχα, τα οποία εντάσσονται σε έναν μεγάλο αριθμό λιγότερο γνωστών έργων. Το βιβλίο του May υπήρξε καίριο στην τοποθέτηση των παραμέτρων-κλειδιών στη συζήτηση παρότι χαρακτηρίζει τον αναρχισμό μόνο από την κλασική του μορφή, χρησιμοποιώντας ελάχιστα τις σύγχρονες εξελίξεις¹⁰. Το βιβλίο του Newman επίσης διαπράττει το ίδιο λάθος πριν φτάσει σε ένα συμπέρασμα που κλίνει ύποπτα προς τον φιλελευθερισμό. Από τα τρία έργα, αυτό του Day εδραιώνεται σαφώς καλύτερα στη σύγχρονη αναρχική θεωρία και πράξη αλλά αποτυγχάνει να αναδείξει τις επιπτώσεις του μετα-αναρχισμού στα ζητήματα της αντίστασης. Με αυτήν εδώ τη μελέτη, που αντλεί από τα παραπάνω τρία έργα, ελπίζω να περιγράψω τόσο το πρόταγμα του μετα-

7 Τόσο ο Murray Bookchin όσο και ο Peter Kropotkin εξαιρούνται από αυτή τη γενική απόρριψη. Ο Bookchin, αναμφισβήτητα Μαρξιστής όσο και αναρχικός, διατηρούσε έναν κάποιο ιστορικισμό που έβλεπε την καπιταλιστική ανάπτυξη των μέσων παραγωγής και την αυγή μίας κοινωνίας “μετα-σπάνης” ως προαπαιτούμενα του αναρχισμού (Bookchin, 2004). Ο Kropotkin, ένας φημισμένος βοτανολόγος, διέπονταν από έναν κάπως περιορισμένο θετικισμό στην εφαρμογή της εξελικτικής του θεωρίας (όπου η αλληλοβοήθεια, σε αντίθεση με τον ανταγωνισμό, ήταν αποφασιστική για τα “επιτυχημένα είδη”) στην ανθρώπινη κοινωνία, υποστηρίζοντας πως η φύση αποδείκνυε ότι η συνεργασία μακροπρόθεσμα είναι πιο επιτυχημένη (Kropotkin, 1902).

8 Σ.μ.: anti-hegemonic and counterhegemonic project

9 Σ.μ.: (multitude) δεξ Σπινόζα και Toni Negri.

10 Για μία κριτική του μετα-αναρχισμού ως περιφρονητικού των αποχρώσεων της κλασικής και σύγχρονης αναρχικής θεωρίας, βλέπε μεταξύ άλλων στο Cohn, Jesse & Wilbur, Shawn (2003) and Moore, John (χ.η.).

αναρχισμού – όπως αυτό διαφέρει από τον κλασικό αναρχισμό – όσο και τις ριζοσπαστικές του συνέπειες στην πρακτική.

I. Ο Κλασικός Αναρχισμός και το A Priori που Στοιχειώνει

> Είτε το Κράτος θα υπάρχει για πάντα, συντρίβοντας την ατομική και την τοπική ζωή, καταλαμβάνοντας όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, κουβαλώντας τους πολέμους του και τις εμφύλιες διαμάχες του για την εξουσία, και τις “επαναστάσεις” των ανακτόρων του όπου ο ένας τύραννος αντικαθιστά τον άλλο, και αναπόφευκτα στο τέλος αυτής της διαδρομής να βρίσκεται... ο θάνατος!

> Είτε η καταστροφή των Κρατών, και νέα ζωή να ξεκινά σε χιλιάδες επίκεντρα βασισμένη στην αρχή της ζωογόνας πρωτοβουλίας των ατόμων και των ομάδων, και σε αυτήν της μεταξύ τους ελεύθερης συμφωνίας.

> Η επιλογή είναι δική σου!

> - Peter Kropotkin, Το Κράτος.

ΦΕΥΓΑΛΕΕΣ ΕΚΛΑΜΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΟΣ αρθρώνονται σε ολόκληρη την ιστορία, από τη φιλοσοφία του Λάο Τσε τον 6ο π.χ αιώνα, στους Έλληνες Στωικούς του τρίτου π.χ αιώνα, στους Diggers και τους Ranters της Αγγλικής επανάστασης του 17ου αιώνα, και στους Énrages της Γαλλικής Επανάστασης (Marshall, 1993). Ακόμη σημαντικότερο είναι πως τουλάχιστον για τα τελευταία 40.000 χρόνια της ανθρώπινης ιστορίας η αναρχική κατάσταση είναι πολύ πιθανό να εμφανίζεται διαρκώς με διάφορες μορφές, και για παράδειγμα σήμερα πραγματοποιείται στην κοινωνική οργάνωση των Piaroa που ζουν κατά μήκος των παραπόταμων του Ορεινόκο, των Tiv που ζουν κατά μήκος του Νίγηρα ποταμού (Benue River) στην κεντρική Νιγηρία, και ανάμεσα σε εκείνους που ζουν στα Υψίπεδα της Μαδαγασκάρης (Highland Madagascar) (Graeber, 2004: 26-28). Η τυπική σύλληψη του αναρχικού προτάγματος, αναδύεται ωστόσο μέσω των σοσιαλιστικών κινημάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη τον δέκατο όγδοο αιώνα, τόσο ως μία οργανική έκφραση – ή προτιμότερα περιφρόνηση – ενάντια στο Κράτος και τις δυνάμεις του, και ταυτόχρονα ως ένα συνειδητό πολιτικό πρόταγμα, που αρθρώνεται από συγγραφείς όπως οι William Godwin, ο Max Stirner και ο Pierre-Joseph Proudhon. Ο τελευταίος ήταν αυτός που χρησιμοποίησε πρώτος τον όρο “αναρχικός” και ανέστρεψε το διαδεδομένο του νόημα, διακηρύσσοντας ότι «η αναρχία είναι τάξη». Ο αναρχισμός, γνωστός επίσης και ως ελευθεριακός σοσιαλισμός, εστίασε κύρια στην ανάγκη οικονομικής και πολιτικής ελευθερίας, επιμένοντας ότι «ελευθερία χωρίς σοσιαλισμό οδηγεί σε προνόμια και αδικία, ενώ σοσιαλισμός χωρίς ελευθερία είναι σκλαβιά και βαρβαρότητα» (Dolgoft, 1980: 269). Ωστόσο, προκειμένου να καταφέρει να διακριθεί κατά το δεκάτο ένατο αιώνα, χρειάστηκε να αντιπαρατεθεί με την ανταγωνιστική σχολή του σοσιαλισμού με ηγέτη τον Karl Marx.

Στη συνάντηση του 1872 στη Χάγη, που θα γίνει αργότερα γνωστή ως η Πρώτη

Διεθνής, ο Μάρξ ως μέλος του Γενικού Συμβουλίου, κατάφερε να δρομολογήσει την αποβολή του σημαίνοντα αναρχικού Michail Bakunin, επισπεύδοντας το τέλος της οργάνωσης και τη γέννηση της ιστορικής διαίρεσης ανάμεσα σε Μαρξισμό και αναρχισμό (May, 1994: 45). Ενώ η συζήτηση μέσα στην Πρώτη Διεθνή ήταν οξύτατη και κάποιες στιγμές προσωπική, η πολιτική διαμάχη ήταν θεμελιώδης ανάμεσα στις διαφορές των δύο σοσιαλισμών και συγκεκριμένα στο ζήτημα του Κράτους και της εξέλιξης του επαναστατικού μετασχηματισμού. Ο Marx κατανοούσε τις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις ως καίριες για τον καθορισμό της δομής της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων και όλων των ιστορικών, πολιτιστικών και πολιτικών φαινομένων. Η φαινομενική αυτονομία της προηγούμενης αυτής αναλογίας, και ειδικότερα του Κράτους, ήταν στην πραγματικότητα ένα αποτέλεσμα του συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Επομένως στον κλασικό Μαρξισμό, το Κράτος αποτελεί ένα εργαλείο των αστών και ένα μηχανισμό που είναι φαινομενικά ουδέτερος, προσδιοριζόμενος από τα συμφέροντα της κυβερνώσας κοινωνικής τάξης¹¹. Το ζήτημα της επανάστασης επομένως σχετίζεται με αυτό της οικονομικής υπεροχής, του προλεταριάτου επάνω και ενάντια στην αστική τάξη, κατά την άνοδο του σε μία δικτατορία του προλεταριάτου, η οποία δεν θα ενσαρκώνει πλέον συγκεκριμένα ταξικά συμφέροντα, αλλά αντί για αυτό θα είναι ένα καθολικό Κράτος δίνοντας στο προλεταριάτο το ρόλο της καθολικής τάξης. Στην πάλη αυτή, το Κράτος γίνεται ένα μέσο με το οποίο το προλεταριάτο πετυχαίνει την υπεροχή του, και η δικτατορία του προλεταριάτου – μία μεταβατική περίοδος – παραμένει ώσπου η ταξική κυριαρχία να καταργηθεί ολοκληρωτικά. Χωρίς την ταξική κυριαρχία εξαφανίζεται η ανάγκη για πολιτική κυριαρχία και επομένως το Κράτος μαραίνεται, πραγματώνοντας το τελικό σημείο της ιστορικής εξέλιξης στον κομμουνισμό (Newman, 2001: 24).

Η αναρχική κριτική αναγνώρισε τον οικονομικό αναγωγισμό του Μαρξισμού ως μη ικανοποιητικό, και επικίνδυνο σε σχέση με την επαναστατική αλλαγή. Ο αναρχισμός αναγνώρισε το Κράτος όχι ως ένα απλό εργαλείο των ταξικών συμφερόντων, αλλά θεμελιωδώς ως μία μορφή κυριαρχίας καθαυτής εφοδιασμένης με τα δικά της συγκεκριμένα συμφέροντα. Γι' αυτό και ο Bakunin διακήρυξε το «όποιος μιλάει για Κράτος αναγκαστικά μιλάει για κυριαρχία, και κατά συνέπεια, για σκλαβιά» (Bakunin, 2005: 195). Η δύναμη αυτής της κυριαρχίας διέφερε λίγο ανάμεσα σε Κράτη, ανάμεσα σε δημοκρατίες ή διαφορετικά συστήματα, και κεντρική στην αναρχική κριτική ήταν η απόρριψη της αντιπροσώπευσης και του καθολικού δικαιώματος της ψήφου, οι οποίες θεωρήθηκαν ως φάρσες. Αυτό οφείλεται καταρχήν σε μια απόρριψη του επιχειρήματος πως οι παρεκκλίνουσες διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους μπορούν να εκπροσωπηθούν μέσω της ενότητας του Κράτους, ή ότι οι αντιπρόσωποι μπορούσαν να ξέρουν καλύτερα τους ανθρώπους από ο,τι ήξεραν

11 Όπως κάθε ερμηνεία του Marx, και αυτή αμφισβητείται. Όντως, στο έργο του Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, παρουσιάζεται μία διαφορετική άποψη, που θεωρεί ότι το Κράτος έχει ένα βαθμό αυτονομίας και τα δικά του συμφέροντα. Σε κάθε περίπτωση, αν και αυτές οι ερμηνείες υπάρχουν, έχουν διαμορφώσει μόνο ένα μικρό κομμάτι της ιστορίας του Μαρξισμού και προφανώς θεωρήθηκαν από τον Marx ως ασήμαντες στη διαμάχη του με τον Bakunin.

οι ίδιοι τους εαυτούς τους. Έτσι ο Proudhon μπορούσε να ρωτήσει «Αλλά πως γίνεται να μπορούν οι τιμημένοι αστοί, που αποτελούν την μεσαία τάξη, να αντιλαμβάνονται τα αληθινά μου συμφέροντα καλύτερα από εμένα;» (Proudhon, 2005: 92). Σε δεύτερο πλάνο, και πιο ουσιωδώς, σήμαινε την απόρριψη της αντιπροσώπευσης ως ενσάρκωσης της γενικής θέλησης των ανθρώπων, δηλώνοντας αντιθέτως πως επρόκειτο για «ψέμα που θωράκιζε το δεσποτισμό μίας άρχουσας μειονότητας» (Bakunin, 2005: 195). Ωστόσο στη διαμάχη με το Marx υπήρχε και μία ακόμα πλευρά κεντρικής σημασίας, αυτή του διαβρωτικού ρόλου της εξουσίας. Εκείνοι που λάμβαναν θέσεις μέσα στο Κράτος, ανεξάρτητα από ποια τάξη προερχόταν, αντιμετωπιζόταν με τη μεγαλύτερη καχυποψία, ως διεφθαρμένοι από τις παγίδες των προνομίων και της εξουσίας. Επομένως, η δικτατορία του προλεταριάτου δεχόταν επίθεση με κύριο επιχείρημα ότι η αναγκαστική αντιπροσώπευση των προλεταρίων από μέλη του προλεταριάτου απλά θα αναπαρήγαγε τους καταπιεστικούς μηχανισμούς του Κράτους:

> [Οι αντιπρόσωποι,] υποστηρίζουν οι Μαρξιστές, θα αποτελούνται από εργάτες. Ναι, σίγουρα, από πρώην εργάτες, οι οποίοι μόλις γίνουν κυβερνήτες και αντιπρόσωποι του λαού, θα πάψουν να είναι εργάτες, και θα αρχίσουν να κοιτάζουν αφ' υψηλού το προλεταριάτο από τα υψώματα του Κράτους: θα αντιπροσωπεύουν, όχι όμως το λαό, αλλά τους εαυτούς τους και τις φιλοδοξίες τους να τον κυβερνήσουν (Bakunin, 2005: 195).

Επομένως η αναρχική θέση ήταν τόσο η απόρριψη των καταδυναστευτικών μηχανισμών του Κράτους ως τέτοιου, όσο και η απόρριψη του Κράτους ή του κεντρικού σχεδιασμού, ακόμα και ως μίας μεταβατικής φάσης που θα μπορούσε να παρέχει τα μέσα για την πραγματοποίηση της απελευθέρωσης. Σε ότι αφορούσε την επαναστατική πάλη, τα μέσα έπρεπε να είναι σύμφωνα με τους σκοπούς και θεωρούσε ότι «η απελευθέρωση [μπορεί] να έρθει μόνο από την ελευθερία, δηλαδή με τον ξεσηκωμό ολόκληρου του λαού και μέσα από την ελεύθερη οργάνωση από τα κάτω προς τα πάνω των εργαζόμενων μαζών» (Bakunin, 2005: 196). Επομένως το κλασικό αναρχικό εγχείρημα, αντιτιθέμενο στη Μαρξιστική στρατηγική της επιδίωξης της κατάληψης του Κράτους- είτε μέσω της επανάστασης είτε μέσω της μεταρρύθμισης - συνηγορούσε στην άμεση καταστροφή του Κράτους και του Καπιταλισμού, και στην ανάγκη για μία επαναστατική οργάνωση αυστηρά εξισωτική. Οι λόγοι αυτής της θέσης, πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως ήταν στρατηγικοί, και βασιζόντουσαν στην παραδοχή πως οι δομές της εξουσίας οδηγούσαν μόνο σε περισσότερες καταχρήσεις της εξουσίας, όχι σε λιγότερες.

Παρά την απόρριψη του οικονομικού ανταγωνισμού του Μαρξισμού, ο κλασικός αναρχισμός έτεινε να διεξάγει το ίδιο λάθος, τοποθετώντας στο Κράτος, ή σε ένα υβρίδιο Κράτους-Κεφαλαίου, την πηγή της κοινωνικής κυριαρχίας και εξουσίας μέσα στην κοινωνία¹². Δηλαδή, έτεινε να ανάγει την εξουσία και την

12 Σε πιο πρόσφατα κείμενα αναρχικού, ουσιαστικά, χαρακτήρα, βλέπουμε δύο προσεγγίσεις στην προσπάθεια να συμπεριλάβουν τους αγώνες ενάντια στο σεξισμό, το ρατσισμό και την οικολογική καταστροφή κλπ. Η πρώτη είναι μία ακραία θέση αναγωγής των αγώνων αυτών πίσω στο Κράτος και στον καπιταλισμό, τυπική ενός αριθμού αναρχικών ομάδων “Πλατφορμιστών” και

κοινωνική κυριαρχία στην ολότητά τους στους μηχανισμούς του Κράτους, αντικαθιστώντας «την αντίθεση ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία με αυτήν ανάμεσα στο Κράτος και την κοινωνία των πολιτών. Το Κεφάλαιο ως προσχηματικό και ως αποδιοπομπαίος τράγος, αντικαθίσταται από το Κράτος, το χρυσό τέρας που η απεριόριστη ανάπτυξή του εξαθλιώνει την κοινωνική ζωή...» (Donzelot, όπως αναφέρεται στον Newman, 2001: 47). Επομένως, φαινομενικά ανόμοιοι αγώνες – ενάντια στη μισθωτή σκλαβιά, στον πόλεμο, στην αποικιοκρατία – πέτυχαν έναν οικουμενισμό στην πάλη ενάντια στο Κράτος, και περιπτώσεις της κοινωνικής κυριαρχίας στην καθημερινή ζωή θεωρούνταν ως αποτελέσματα των δυνάμεων που πηγάζουν από το Κράτος. Επιπλέον, το Κράτος γινόταν αντιληπτό ως ένας μηχανισμός που υπήρχε διακριτός και υπερβατικός ως προς τις “μάζες”, αλλά που παρόλα αυτά τις σαγήνευε και κατέληγε να δράσει ως “ζυγός” πάνω στην κατά άλλα αυτόνομη οργάνωση των ανθρώπων:

> Κάτω από το μηχανισμό της κυβέρνησης, κάτω από τη σκιά των πολιτικών της θεσμών, η κοινωνία αργά και σιωπηλά παρήγαγε τη δική της οργάνωση, δημιουργώντας για τον εαυτό της μία νέα τάξη, η οποία εξέφραζε την ζωτικότητα και την αυτονομία της (Bakunin, όπως αναφέρεται στον Guerin, 1970: 41).

Με την κατανόηση της εξουσίας ως τέτοιας, το επαναστατικό πρόταγμα καταλήγει εννοιολογικά απλή υπόθεση, όπως έγραφε ο Κροπότκιν:

> Ανατρέψτε το Κράτος και η ομοσπονδοποιημένη κοινωνία θα αναπτυχθεί από τα συντρίμια της, αληθινά μία, πραγματικά αδιαίρετη, αλλά ελεύθερη και επεκτεινόμενη με αλληλεγγύη λόγω ακριβώς αυτής της της ελευθερίας (Kropotkin, 2005: 310).

Επομένως μπορούμε να αναγνωρίσουμε δύο βασικές εικασίες σχετικά με τη λειτουργία της εξουσίας. Η πρώτη αναφέρεται σε μία έννοια της εξουσίας που λειτουργεί από τα πάνω προς τα κάτω, με ένα ιδιαίζον υπερβατικό σημείο προέλευσης από το οποίο προέρχεται όλη της η δικαιοδοσία. Και βάση της δεύτερης, η εξουσία είναι καταπιεστική, αρνούμενη την αυτόνομη οργάνωση της κοινωνίας.

“ταξικής πάλης”, και παράδειγμα αποτελεί η διατριβή μίας Νοτιοαφρικανικής αναρχικής συλλογικότητας: «Ο Καπιταλισμός και το Κράτος είναι η βασική αιτία όλων των ειδικών μορφών καταπίεσης. Αυτό συνεπάγεται ότι η πάλη ενάντια στο ρατσισμό πρέπει να είναι πάλη ενάντια στον καπιταλισμό και το Κράτος» (Bakisha Media Collective, χ.η.). Η δεύτερη θέση προσπαθεί να δημιουργήσει ένα περιορισμένο πλήθος από ρίζες της εξουσίας, τέτοιων που πρόσθετα στο Κράτος και τον καπιταλισμό, η πατριαρχία, η υπεροχή της λευκής φυλής και ο ανθρωποκεντρισμός γίνονται οι νέες ρίζες όλων των πραγματοποιημένων παραδειγμάτων της εξουσίας. Και στις δύο περιπτώσεις, ωστόσο, παρατηρούμε μία έννοια της εξουσίας που συνεχίζει να θεμελιώνεται πάνω σε μία υπόθεση της καταπίεσης, είναι μοναδιαία, και εμφανίζεται ως υπερβατική των “μαζών”.

Αντίθετα από το Μαρξισμό, το βιομηχανικό προλεταριάτο ως η οικουμενική τάξη δε θεωρείται στον αναρχισμό το κύριο επαναστατικό υποκείμενο, ακριβώς επειδή ο οικονομικός τρόπος της παραγωγής δε θεωρείται πλέον ως καθοριστικός. Το επαναστατικό υποκείμενο στον κλασικό αναρχισμό, μάλλον είναι μια περισσότερο διευρυμένη έννοια που περιλαμβάνει αυτούς που βρίσκονται εκτός της εξουσίας και του Κράτους. Ακόμα και αν καταπιέζονται κάτω από το ζυγό του Κράτους, οι μάζες συνεχίζουν να μην διαφθείρονται από τις παγίδες της εξουσίας και επομένως σχηματίζουν ένα ανόθευτο πεδίο αντίστασης (Newman, 2001: 47). Το επαναστατικό υποκείμενο του αναρχισμού είναι η εκτεταμένη έννοια του “λαού”, των “μαζών”, των εκμεταλλευόμενων και των καταπιεσμένων, και συμπεριλαμβάνει το γενικά φτωχό, τον άνεργο, το προλεταριάτο, και τους χωρικούς, από τους οποίους προέρχεται η αυτόνομη οργάνωση της κοινωνίας και εξαπολύεται η δημιουργικότητα των μαζών. Πραγματικά, συχνά γίνεται μία τεχνητή αναβάθμιση των καταπιεσμένων, ή αυτό που ο Nietzsche δήλωνε αποδοκιμαστικά ως συντήρηση από τον αναρχισμό της “ηθικής των δούλων” (Koch, 2004: 49). Υπάρχει επίσης, ένας ισχυρός ανθρωπισμός επικρατών μέσα στον κλασικό αναρχισμό, που διαβεβαιώνει πως μέσα στην ανθρωπότητα βρίσκεται μία ουσιώδης επιθυμία, ικανότητα και ροπή προς τη συνεργασία, τις σχέσεις ισονομίας και μίας γενικής κοινωνικότητας, που απλά περιμένει να απελευθερωθεί. Για αυτήν τη λαυθάνουσα προοπτική, ο Κροπότκιν γράφει:

> «[Είμαστε] πεπεισμένοι ότι η μεγάλη πλειοψηφία της ανθρωπότητας, σε αναλογία με το βαθμό διαφωτισμού τους και την πληρότητα με την οποία απελευθερώνουν τον εαυτό τους από τα υπάρχοντα δεσμά, πάντα θα συμπεριφερθούν και θα δράσουν προς μία κατεύθυνση χρήσιμη στην κοινωνία» (Kropotkin, όπως αναφέρεται στον May, 1994: 64, η υπογράμμιση του συγγραφέα).

Η επιμονή αυτή της ουσιώδης ανθρώπινης επιθυμίας για συνεργασία, και η συμπληρωματική υπόθεση της καταπίεσης για την εξουσία, είναι και οι δυο τους θεμελιώδεις στην αναρχική εννοιολογία του κοινωνικού και του επαναστατικού μετασχηματισμού. Όντως, αυτές οι υποθέσεις έχουν περιγραφεί από τον Todd May ως το *a priori* του αναρχισμού. (May, 1994: 65).

Η ικανότητα του να αντιληφθούμε ένα “εκτός” της εξουσίας, σε απουσία ή πέρα από την εμβέλεια του Κράτους, επιτρέπει μία δίχως προβληματισμούς θετική αντίληψη της ελευθερίας. Όπως υπαινίσσεται και η ετυμολογία του αναρχισμού - κυριολεκτικά “η απουσία αρχής” - η ελευθερία είναι η φυσική κατάσταση προς την οποία τείνουν οι άνθρωποι όταν απαλλάσσονται από το φορτίο του Κράτους. Επομένως, βλέπουμε πως σε μεγάλο βαθμό αποφεύγονται οι πιθανά επίπονες φιλονικίες πάνω στη φύση της ελευθερίας, και η αναγκαία εισαγωγή της ηθικής, τα οποία αντιθέτως παρακάμπτονται μέσω μιας αναρχικής ανθρωπιστικής φυσιοκρατίας (May, 1994: 63).

Ο κλασικός αναρχισμός περιέχει στο εσωτερικό του μία διαίρεση ανάμεσα στους “εξελικτικούς”, όπως ο William Godwin, που πίστευε ότι η κοινωνία μπορούσε προοδευτικά να μεταρρυθμιστεί ώστε να πετύχει μία κατάσταση

αναρχίας (Marshall, 1993: 212, 216), και τους “επαναστατικούς” όπως ο Μπακούνιν, που πίστευαν ότι απαιτείται μία βίαιη αντιπαράθεση με τις δυνάμεις του Κράτους. Η τελευταία προοπτική ωστόσο, ήταν περισσότερο διαδεδομένη. Η επανάσταση, αντίθετα με τη μεταρρύθμιση, γινόταν κατανοητή ως μία ριζική ρήξη με τις προηγούμενες κοινωνικές σχέσεις, πραγματοποιούμενη με την κατάλυση του Κράτους. Ήταν ο μεγάλος κλίμακας μετασχηματισμός των κοινωνικών σχέσεων που διέφερε όχι μόνο στο βαθμό αλλά και σε είδος. Επιπλέον, η μετα-επαναστατική αναρχική κοινωνία θεωρούνταν ότι θα πετύχαινε μία αίσθηση οριστικότητας στη χειραφέτηση:

> Επομένως η κοινωνική επανάσταση θα γίνει, και όταν οι εχθροί της επανάστασης θα έχουν απογυμνωθεί από όλα τα μέσα που θα μπορούσαν να τη βλάψουν, δε θα υπάρχει πλέον ανάγκη να αντιμετωπιστούν με αιματηρά μέτρα... (Bakunin, 2005: 164).

Οι έννοιες της επανάστασης και της οριστικότητας της επανάστασης ήταν θεμελιωμένες πάνω στην ιδέα πως τα περιστατικά της εξουσίας ήταν ριζωμένα στην ιδιάζουσα μοναδικότητα του Κράτους, και πως με την καταστροφή του, οι πιθανότητες μιας επιστροφής της θεσμικής εξουσίας¹³) κατατροπώνοντουσαν παρομοίως. Δεν επρόκειτο απαραίτητα, όπως πολλοί αναρχικοί βιαζόντουσαν να δείξουν, για την πραγματοποίηση της ουτοπίας, αλλά [Σ.Μ. η καταστροφή του κράτους] έθετε όντως τις αρχικές συνθήκες για την προοδευτική πραγματοποίησή και την «απεριόριστη τελειοποίηση των κοινωνικών διευθετήσεων» που παλιότερα καταπιγόντουσαν από το Κράτος (Rocker, όπως αναφέρεται στον Gordon, 2007: 118). Αυτή ήταν, σε μεγάλο βαθμό, η χιλιαστική επιρροή πάνω στην πρώιμη αναρχική σκέψη.

Στην σύντομη αυτή περιγραφή, φτάνουμε σε μία εικόνα του κλασικού αναρχισμού που είναι πολύ πιο κοντινή στο Μαρξισμό από ο,τι πιθανώς θα παραδεχόντουσαν ο Μαρξ ή ο Μπακούνιν. Ενώ σίγουρα αποκλίνουν στο ερώτημα του Κράτους και της θεσμικής εξουσίας, και οι δύο διατηρούν μία παρόμοια έννοια της εξουσίας και της υποκειμενικότητας. Και στους δύο η θεσμική εξουσία γινόταν αντιληπτή ως αναδυόμενη ολοκληρωτικά από μία μοναδική, αδιαίρετη, οργανωτική αρχή που υπήρχε υπερβατικά ως προς τη κοινωνική επικράτεια και που είχε επιβληθεί από τα πάνω· η διαφορά ανάμεσα στους δύο σοσιαλισμούς ήταν σε μεγάλο βαθμό η διαφωνία για το περιεχόμενο της οργανωτικής αρχής καθεαυτή. Επιπλέον και στους δύο βρίσκουμε μία τεχνητή αναβάθμιση μίας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγορίας – είτε η περιορισμένη κατηγορία του βιομηχανικού προλεταριάτου στον Μαρξισμό, είτε η εκτεταμένη κατηγορία των καταπιεσμένων στον αναρχισμό – ως φορείς του κοινωνικού μετασχηματισμού. Οι καταπιεσμένοι, στον αναρχισμό, αντιπροσωπεύουν μία δύναμη “εκτός” και ένα ανόθευτο πεδίο αντίστασης, από το οποίο θα αναδυθούν οι ουσιώδεις ανθρώπινες τάσεις προς την συνεργασία και την ισότητα εάν απαλλαγθούν από το φορτίο του Κράτους. Οι δύο αυτές θεμελιώδεις έννοιες του κοινωνικού – η δυναμική της εξουσίας και η ουσία της ανθρώπινης υποκειμενικότητας- είναι το a priori στοιχείο του αναρχισμού, και είναι θεμελιακές σε πολλές άλλες αναρχικές έννοιες, ειδικά στην δίχως

13Σ.μ: authority

προβληματισμούς αντίληψη της ελευθερίας ως απουσία αρχής και στην σύλληψη της επανάστασης ως μίας ποιοτικής κοινωνικής ρήξης. Αυτό το a priori στέκεται υπονοώντας ένα δευτερεύον, υπερβατικό οντολογικό βασίλειο που υπάρχει πίσω από και μέσα σε καθετί. Προκειμένου να αναμετρηθούμε με αυτό το a priori στοιχείο πρέπει αντιθέτως να διαμορφώσουμε μία θεωρία του κοινωνικού αφοσιωμένοι σε μία μεταφυσική του ενυπάρχοντος¹⁴), και να παραμείνουμε ανένδοτα αφοσιωμένοι σε ένα ενιαίο οντολογικό βασίλειο καθώς θα περιγράψουμε το κοινωνικό.

II. Μετα-Αναρχισμός

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ του Michel Foucault και του Gilles Deleuze βρίσκουμε μία διπλή πρόκληση προς το a priori στοιχείο του κλασικού αναρχισμού. Πρώτα από όλα, η μετα-δομική έννοια της εξουσίας είναι αποκεντρωμένη, όπου η εξουσία ενυπάρχει σε κάθε σχέση, και όπου οι δομές κυριαρχίας μεγάλης κλίμακας αναδύονται όχι από τα πάνω ή από έξω αλλά από τα κάτω. Δεύτερον, ο μετα-δομισμός υποστηρίζει πως τα σώματα, αντί να σχηματίζονται από έναν ουσιώδη εαυτό, παράγονται από δυνάμεις που δρουν επάνω τους. Επομένως η εξουσία γίνεται παραγωγική, επανα-συνιστώντας αδιάκοπα τις υποκειμενικότητες. Αυτές οι δύο προκλήσεις, και η εικόνα του κοινωνικού που εμφανίζεται, θα μας επιτρέψουν να διαμορφώσουμε μία μορφή του αναρχισμού συνακόλουθου του μετα-δομισμού.

Μία Νέα Έννοια της Εξουσίας και του Κοινωνικού

Στον πρώτο τόμο του Η ιστορία της Σεξουαλικότητας, ο Michel Foucault προάγει μία ενυπάρχουσα και ριζωματική έννοια της εξουσίας, προωθώντας τρεις προτάσεις κλειδιά (Foucault, 1998: 94). Η πρώτη πρόταση υποστηρίζει πως η εξουσία δεν είναι κάτι που κατέχεται, αλλά μάλλον κάτι το οποίο ασκείται από αναρίθμητα σημεία. Με αυτή την έννοια η εξουσία παύει να είναι ένα αντικείμενο ή ένα κοινωνικό γόητρο με το οποίο κάποιος απλά διαποτίζεται, αλλά αντ' αυτού γίνεται ένα γεγονός ή μία διαδικασία που διαρκώς υποδύομαστε. Σε μία συνέντευξη λίγο πριν το θάνατό του, ο Foucault αποσαφηνίζει το σημείο, επιχειρηματολογώντας για μία αντίληψη της εξουσίας ως σχέσης: «Σπάνια χρησιμοποιώ τη λέξη “εξουσία” και όταν περιστασιακά τη χρησιμοποιώ, πρόκειται απλά για τη στενογραφία της έκφρασης που γενικά χρησιμοποιώ “σχέσεις εξουσίας”» (Foucault, 1996: 441). Στην ορολογία του Deleuze, η εξουσία περιγράφεται ως δύναμη, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει μόνο κατά τη στιγμή της εφαρμογής της και επομένως κάποιος δεν κατέχει αλλά μπορεί μόνο να ασκήσει εξουσία... η εξουσία είναι ένα συμβάν¹⁵). Επιπλέον, σε

14Σ.μ: Ο Deleuze χρησιμοποιούσε το όρο “immanence” (“ενύπαρξη”, “πανταχού παρουσία”) για να αναφέρεται στην εμπειριοκρατική φιλοσοφία του, η οποία όφειλε να παράγει δράσεις και αποτελέσματα αντί για υπερβατισμούς (από wikipedia).

15Η ικανότητα να υφάνουμε μαζί τις αντιλήψεις για την εξουσίας του Foucault και του Deleuze σε μία ενιαία περιγραφή είναι πιθανή λόγω της σύγκλισης των δύο θεωριών. Η βασική σύγκλιση δεν έγκειται στην κατανόηση της εξουσίας,

αυτή την πρώτη πρόταση βλέπουμε μία κατηγορηματική απόρριψη της εξουσίας ως εκπορευόμενης από ένα κέντρο. Η εξουσία μάλλον ασκείται από αμέτρητα σημεία, και σε κάθε αλληλεπίδραση.

Παρομοίως η δεύτερη πρόταση υποστηρίζει ότι οι σχέσεις εξουσίας δεν διακρίνονται σε σχέση με άλλους τύπους σχέσεων, αλλά είναι ενυπάρχουσες σε όλες τις αλληλεπιδράσεις και άρα είναι παραγωγικές (Foucault, 1998: 94). Η εξουσία συνεπώς δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο ενός περιορισμένου εύρους σχέσεων - μεταξύ αστυνομικών και πολιτών ή εργοδοτών και εργατών - αλλά εξασκείται σε κάθε τομέα και σε κάθε σχέση. Η σφαίρα εκείνων των αλληλεπιδράσεων που προσδιορίζονται ως "ιδιωτικές" ή απλώς ως επουσιώδεις, αντί να θεωρείται ως κενή πολιτικού περιεχομένου, γίνεται άμεσα πολιτική.

> Δεν σκέφτομαι [τις κυβερνήσεις, τους αφέντες, κτλ] όταν μιλάω για "σχέσεις εξουσίας". Εννοώ πως στις ανθρώπινες σχέσεις, είτε αυτές σχετίζονται με τη λεκτική επικοινωνία, όπως συμβαίνει σε αυτή που έχουμε εδώ και τώρα, είτε σε ερωτικές είτε σε θεσμικές είτε σε οικονομικές σχέσεις, η εξουσία είναι πάντα παρούσα (Foucault, 1996: 441).

Σε αυτή την αντίληψη η άσκηση της εξουσίας είναι ουσιώδης σε οποιαδήποτε αλληλεπίδραση. Με αυτό όμως δεν λέμε πως κάθε αλληλεπίδραση χαρακτηρίζεται από σχέσεις κυριαρχίας, αλλά εννοούμε το μάλλον πιο περιορισμένο ισχυρισμό πως η εξουσία είναι προαπαιτούμενο για να υπάρξει οποιαδήποτε επίδραση. Η αντίληψη του Foucault για την εξουσία απορρίπτει, για παράδειγμα, τον *a priori* διαχωρισμό της εξουσίας ανάμεσα σε "εξουσία-για-να" και "εξουσία-πάνω-σε" του John Holloway, και αντίθετα τις τοποθετεί μέσα σε ένα ενιαίο πεδίο (Holloway, 2002)¹⁶.

Η τρίτη πρόταση του Foucault διατείνεται πως η εξουσία πηγάζει από τα κάτω, που είναι σαν να λέμε πως οι δομές της κυριαρχίας αναδύονται από το συγκεκριμένο προσανατολισμό των εντοπισμένων πρακτικών της εξουσίας (Foucault, 2002: 94). Ο Foucault αρνείται το δυαδικό διαχωρισμό ανάμεσα σε άρχοντες και υποτακτικούς, υποστηρίζοντας αντίθετα ότι μια «μείζονα κυριαρχία είναι η επίδραση της ηγεμονίας που υποστηρίζεται από [πολλαπλές σχέσεις δύναμης]» (Foucault, 2002: 94). Η επίδραση των εντοπισμένων αλλά στην παρακάτω προσέγγιση: η προσέγγιση του Deleuze είναι μεταφυσική και έγκυρη για όλες τις εποχές, ενώ η έννοια του Foucault είναι ιστορική (May, 1994: 73).

16 Η αντίληψη του Holloway για "εξουσία-για-να" και "εξουσία-πάνω-σε" ίσως να δείχνει επιφανειακά όμοια με την διαφοροποίηση ανάμεσα σε δυνάμεις που διασφαλίζουν-τη-ζωή και σε αυτές που ακυρώνουν-τη-ζωή του Deleuze και του Negri, που μπορούν να αναχθούν στις *potestas* και *potentia* του Spinoza. Παρόλαυτα, στις τελευταίες έννοιες έχουμε μια διάκριση εμπειρικής ανάλυσης και ηθικής υφής, όπου γίνεται απλώς για να γνωρίσουμε την επίδραση συγκεκριμένων και εντοπισμένων λειτουργιών της εξουσίας. Πρόκειται λοιπόν για έναν *a posteriori* διαχωρισμό, και είναι αρκετά ξεχωριστός από την αντίληψη του Holloway που αποτελεί, πάνω-κάτω, μια επανάληψη του κλασικού αναρχικού διαχωρισμού ανάμεσα στην θεσμική εξουσία και την ελευθερία.

πρακτικών της εξουσίας μπορεί με δύο τρόπους να φθάσει να συνιστά σχέση κυριαρχίας – τόσο οντολογικά όσο και ιστορικά. Η πρώτη πτυχή, η οντολογική συνιστώσα, αποτελεί τη βάση της κατά Deleuze διάκρισης ανάμεσα σε μικρο-πολιτική και μακρο-πολιτική. Οι κατηγορίες αυτές δεν σημαίνουν την επιστροφή στην σφαίρα του ατόμου και του Κράτους, αλλά σηματοδοτούν αντίθετα μια σειρά από επικαλυπτόμενα κοινωνικά υποστρώματα, όπου κάθε μακρο-πολιτικό επίπεδο παράγεται και αναδύεται από τις αλληλεπιδράσεις των στρωμάτων αμέσως παρακάτω. Η διαδικασία της ανάδυσης είναι μη-γραμμική: δυνάμεις αλληλεπιδρούν με πρωτότυπους τρόπους, ανακατευθύνονται ή ξαναρυθμίζονται καταλλήλως, και μπορεί να έχουν ανεπιθύμητες ή απρόβλεπτες επιπτώσεις σε σχέση με την εντοπισμένη τους εφαρμογή. Επομένως, ούτε η μικρο-πολιτική, ούτε η μακρο-πολιτική ανάγονται η μία στην άλλη¹⁷. «Με λίγα λόγια, όλα είναι πολιτικά, αλλά κάθε πολιτική είναι ταυτόχρονα και μακρο-πολιτική και μικρο-πολιτική» (Deleuze & Guattari, 2004b: 235). Αυτή είναι μια αντίληψη του κοινωνικού δίχως προκαθορισμένο τέλος, όπου τα αναδυόμενα στρώματα συνίστανται οντολογικά από την-βάση-προς-τη-κορυφή, αλλά που μπορούν και αυτά να αντιδράσουν προς τα στρώματα από κάτω τους, παρέχοντας τόσο περιορισμούς όσο και πόρους (De Landa, 2006: 34). Ως εκ τούτου, σε αντίθεση με την κλασική αναρχική σκοπιά, εδώ πρόκειται για μια αντίληψη στην οποία η μικρο-πολιτική είναι η πρωταρχική και η μακρο-πολιτική, αν και δεν είναι υποχρεωτικά λάθος, είναι από μόνη της ανεπαρκής, δεδομένου ότι δεν μπορεί να συλλάβει την υπέρβαση από την οποία σχηματίζεται. Το δεύτερο στοιχείο για τη θέσμιση της εξουσίας είναι ιστορικό, και εκφράζεται καλύτερα στην έρευνα του Foucault για την Πειθαρχία και Τιμωρία (1995). Εδώ βλέπουμε για άλλη μια φορά την από την-βάση-προς-τη-κορυφή θέσμιση της εξουσίας, όπου εντοπισμένες και ανόμοιες πειθαρχικές τεχνικές, που αρχικά αναπτύχθηκαν ως μέρος των προσπαθειών προς την κατεύθυνση της φιλελεύθερης μεταρρύθμισης του σωφρονιστικού συστήματος, να εξαπλώνονται λίγο-λίγο σε όλο το κοινωνικό πεδίο, να υιοθετούνται και να εφαρμόζονται με πολύ διαφορετικούς τρόπους στα σχολεία, στα εργοστάσια και στο στρατό. Η τριχοειδής διάδοση των τεχνικών αυτών δεν ήταν αποτέλεσμα μιας υπερβατικής δύναμης που καθοδηγούσε την ιστορία, ούτε συνωμοσία των αστών ή ταξική στρατηγική, αλλά μάλλον αποτέλεσμα από

> ...ένα πλήθος από συχνά ελάχιστονες διαδικασίες, διαφορετικής προέλευσης και διεσπαρμένες στο χώρο, οι οποίες επικαλύπτουν, επαναλαμβάνουν, μιμούνται ή υποστηρίζουν η μία την άλλη, διαχωρίζονται αναμεταξύ τους με βάση τον τομέα εφαρμογής τους, συγκλίνουν και βαθμιαία παράγουν το προσχέδιο μιας γενικής μεθόδου (Foucault, 1995: 138).

Ομοίως, ο Deleuze και ο Guattari επιχειρηματολογούν πως,

> Όλος ο δομικός (molar) λειτουργισμός είναι εσφαλμένος, δεδομένου ότι οι οργανικές ή οι κοινωνικές μηχανές δεν σχηματίζονται με τον ίδιο τρόπο που

¹⁷Η διαδικασία της ανάδυσης προέρχεται από τη θεωρία της πολυπλοκότητας για την οποία έχει γράψει εκτενώς ο Manuel De Landa. Βλ. το Εντατική Επιστήμη και Εικονική Φιλοσοφία (2005) και το Μια Νέα Φιλοσοφία της Κοινωνίας (2006) του De Landa.

λειτουργούν, και οι τεχνικές μηχανές δεν συναρμολογούνται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται, αλλά υποδηλώνουν αντιθέτως συγκεκριμένες συνθήκες που διαφοροποιούν την παρασκευή τους από το διακριτό προϊόν τους (Deleuze & Guattari, 2004α: 316).

Συνεπώς αυτή είναι μια αντίληψη της εξουσίας που απορρίπτει τόσο την a priori θέσμιση του Κράτους, για παράδειγμα, σαν να προϋπήρχε των τμημάτων από τα οποία συνίσταται, όσο και τον τελολογικό ιστορικισμό που συχνά συναντάται στην περιγραφή της εξέλιξης των συναρμογών της κυριαρχίας. Ως εκ τούτου, η μορφή αυτών των συναρμογών της κυριαρχίας προκύπτει ως ενυπάρχουσα στα κομμάτια από τα οποία σχηματίζονται και δεν είναι το αποτέλεσμα μιας εξωτερικής οργανωτικής αρχής.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η παρουσία εξουσίας και δύναμης σε κάθε αλληλεπίδραση δεν αποτελεί μια συνθηκολόγηση με την κυριαρχία. Ο Foucault προσδιορίζει την κυριαρχία ως μια ιδιαίτερη σχέση δυνάμεων «όπου οι σχέσεις εξουσίας, αντί να είναι ευμετάβλητες, που να επιτρέπουν σε διάφορους συμμετέχοντες να υιοθετούν στρατηγικές για να τις τροποποιήσουν, αυτές παραμένουν μπλοκαρισμένες, παγωμένες [...] στημένες κατά τρόπο τέτοιο ώστε να είναι διαρκώς ασύμμετρες και να αφήνουν ένα εξαιρετικά περιορισμένο περιθώριο ελευθερίας» (Foucault, 1996: 434, 441). Το ότι όλες οι σχέσεις εμπεριέχουν εξουσία δεν σημαίνει, κατά συνέπεια, ότι δεν μπορούμε να αποτιμήσουμε συγκεκριμένες περιπτώσεις εξουσίας ως προς το πόσο ενθαρρύνουν ή αποθαρρύνουν σχέσεις ισοτιμίας, σχέσεις κυριαρχίας ή σχέσεις με κάποια ρευστότητα:

> Δεν νομίζω ότι η κοινωνία μπορεί να υπάρξει χωρίς σχέσεις εξουσίας. [...] Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι να προσπαθήσουμε να τις εξαλείψουμε μέσω μιας ουτοπίας με εντελώς διάφανη επικοινωνία, αλλά να αποκτήσουμε [...] το ήθος, την πρακτική του εαυτού μας, που θα μας επιτρέψει να παίξουμε αυτά τα παιχνίδια της εξουσίας με όσο το δυνατό λιγότερη κυριαρχία (Foucault, 1996: 446).

Επιπλέον, όπως η εξουσία είναι σχέση, έτσι και η ελευθερία είναι πρακτική, που μπορεί να αποτιμηθεί με βάση τα αποτελέσματά της, τα οποία μπορούν να γίνουν γνωστά μόνο μέσα από αιτιώδεις παρεμβάσεις στην πραγματικότητα, δηλαδή, μέσω πειραματισμού (De Landa, 2005: 72). Η ελευθερία, κατά συνέπεια, δεν είναι μια κατάσταση κατά την απουσία αρχής, αλλά αντιθέτως είναι ένα γίνεσθαι, μια «εν εξελίξει πραγματικότητα» (Foucault, όπως παρατίθεται από τον Day, 2005: 137), που χρειάζεται διαρκή επαναξιολόγηση και συνεχή πειραματισμό για εναλλακτικές μηχανοειδείς (mechonic) συνδέσεις, εναλλακτικές συναρμογές σωματο-αντικειμένων (May, 2005: 133). Η τελευταία αυτή πτυχή – ο πειραματισμός – είναι ακόμα πιο σημαντική δεδομένης της μη γραμμικής παραγωγής της μακρο-πολιτικής από πρακτικές της μικρο-πολιτικής, και είναι κάτι με το οποίο θα ασχοληθούμε εκτενώς στο τρίτο κεφάλαιο.

Στην αναρχική θεωρία μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια παρόμοια γραμμή επιχειρηματολογίας. Ξεκινώντας με το Γερμανό αναρχικό Gustav Landauer, στα

γραφτά του πριν από τη δολοφονία του το 1919 βλέπουμε μια πολύ διαφορετική αντίληψη της εξουσίας από αυτή που υποστηρίζεται στον κλασικό αναρχισμό. Για τον Landauer, το Κράτος δεν υφίσταται ως υπερβατικό ως προς το λαό, αλλά είναι μάλλον «μια κατάσταση, κάποια σχέση μεταξύ των ανθρώπων, ένας τρόπος ανθρώπινης συμπεριφοράς...την καταστρέφουμε συνάπτοντας άλλες σχέσεις, με το να συμπεριφερόμαστε διαφορετικά ο ένας προς τον άλλο [...] Εμείς είμαστε το Κράτος ... » (Landauer, όπως παρατίθεται από τον Gordon, 2007: 114). Ένα παρόμοιο επιχείρημα τέθηκε πιο πρόσφατα από τον Αμερικανό αναρχικό Bob Black:

> Ο πραγματικός εχθρός δεν είναι ένα αντικείμενο ξέχωρο από τη ζωή. Είναι η οργάνωση της ζωής από δυνάμεις ξεκομμένες από αυτή και στραμμένες εναντίον της. Ο μηχανισμός, και όχι το προσωπικό, είναι ο πραγματικός εχθρός. Αλλά η κυριαρχία και η εξαπάτηση εκδηλώνεται μέσω των απaráτσκ¹⁸ και κάθε άλλου που συμμετέχει στο σύστημα [...] Και σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται όλοι οι αστυνομικοί, όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί, όλοι οι υπάλληλοι γραφείου, όλες οι καλόγριες, όλοι οι χρονογράφοι και οι αρθρογράφοι ... (Black, όπως παρατίθεται από τον Gordon, 2007: 101).

Το παραπάνω αποτελεί μια σαφή απόρριψη του Κράτους ως υφιστάμενου ξέχωρα από τον λαό, και μάλλον ενοχοποιεί τις πρακτικές της καθημερινής ζωής ότι συναπαρτίζουν τις διάφορες μακρο-πολιτικές οντότητες. Πράγματι, αυτό είναι εντελώς αντίθετο από τον κλασικό αναρχικό ισχυρισμό όπου η εξουσία προέρχεται τελικά από τα μοναδικά χωρία του Κράτους και του καπιταλισμού. Η κατάργηση του “ζυγού” του Κράτους ώστε να πραγματοποιηθεί η αυτόνομη οργάνωση των ανθρώπων καθίσταται, ως εκ τούτου, εννοιολογικά αδύνατη. Καθώς ήδη εμπλεκόμαστε στις διαδικασίες του Κράτους, δεν υπάρχει τίποτα που να εγγυηθεί πως οι διαδικασίες αυτές δεν θα αναπαραχθούν. Σε ένα ανώνυμο φυλλάδιο του 1979 τυπωμένο στη Βρετανία, βρίσκουμε ένα πειστικό επιχείρημα εναντίον της έννοιας των “αυτόνομων ατόμων” του Κροπότκιν:

> Δεν μπορείς να ανατινάξεις μια κοινωνική σχέση. Η συνολική κατάρρευση αυτής της κοινωνίας δεν θα παρείχε καμία εγγύηση για το τι θα την αντικαταστούσε. Εκτός και αν η πλειοψηφία των ανθρώπων είχαν τις απαραίτητες ιδέες και οργάνωση για τη δημιουργία μιας εναλλακτικής κοινωνίας, θα βλέπαμε τον ίδιο παλιό κόσμο να ξαναστήνεται, αφού σε αυτόν θα είχαν συνηθίσει οι άνθρωποι, σε αυτόν θα πίστευαν, αφού αυτός θα είχε παραμείνει αδιαμφισβήτητος μέσα στις προσωπικότητές τους (ανώνυμου, 1979).

Ως συμπλήρωση αυτού, στο *Anarchy in Action* του Colin Ward του 1973 βλέπουμε μια σαφώς Foucauldιακή αντίληψη της εξουσίας ως ενυπάρχουσας σε όλες τις σχέσεις (παρόλο που διατηρεί μια έννοια της εξουσία ως κατεχόμενης):

> Είναι σαν κάθε άτομο να κατέχει μια συγκεκριμένη ποσότητα εξουσίας, την οποία όμως από σφάλμα, από αμέλεια, ή από απερίσκεπτη και πεζή συμπεριφορά ή από βαρεμάρα, να έχει επιτρέψει σε κάποιον άλλο να τη αναλάβει, αντί να τη χρησιμοποιήσει για τον εαυτό του, για τους δικούς του σκοπούς (Ward , 1973:

18Σ.μ: apparatchiks, μέλη ή χαφιέδες των Κομμουνιστικών Κομμάτων.

19). Ως εκ τούτου, το έργο του κοινωνικού μετασχηματισμού δεν είναι η κατάργηση της εξουσίας, αλλά γίνεται μάλλον η ανακατεύθυνσή της σε άλλα μέρη και για διαφορετικές εργασίες. Η ελευθερία δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν μια απλή απουσία της εξουσίας, αλλά ως μια συγκεκριμένη οργάνωση των σχέσεων εξουσίας, ώστε να επιτευχθούν συγκεκριμένοι σκοποί. Αυτή η έννοια της ελευθερίας ως πρακτικής πραγματοποιείται ρητά σε ένα δημοσίευμα που γράφτηκε από τους "Curious George Brigade" που βρίσκονται στη Νέα Υόρκη: «Οι κοινότητες εντάσσονται στην αντίσταση επειδή αναδιοχετεύουν την εξουσία προς όλους, αντιστεκόμενες στις εσωτερικές και εξωτερικές παρορμήσεις για συγκέντρωση της εξουσίας» (Curious George Brigade, 2003, η υπογράμμιση του συγγραφέα).

Το υποκείμενο ως επιρροή και το επερχόμενο επαναστατικό υποκείμενο

Μια μοναδική ματιά στη διαφορά ανάμεσα στον κλασικό αναρχικό ανθρωπισμό και την μετα-δομιστική έννοια του υποκειμένου προσφέρθηκε στα 1971 σε μία δημόσια συζήτηση ανάμεσα στον αναρχικό Noam Chomsky και τον Michel Foucault (Chomsky & Foucault, 1971). Το ζήτημα της ανθρώπινης φύσης ήταν μία επαναλαμβανόμενη διαφωνία ανάμεσα τους. Ο Chomsky, ως γλωσσολόγος, έχει αναπτύξει μία θεωρία σύμφωνα με την οποία συγκεκριμένα γραμματικά και γλωσσολογικά πρότυπα είναι "γραμμένα" στον εγκέφαλο, και ισχυριζόταν παρόμοια ότι η επιθυμία για δημιουργικότητα ήταν φυσική πλευρά της ανθρώπινης κατάστασης:

> Καμιά κοινωνική ανάγκη δεν επιτάσσει πλέον να αντιμετωπίζουμε τα ανθρώπινα όντα ως μηχανικά στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό μπορεί και πρέπει να ξεπεραστεί από μια κοινωνία ελευθερίας και ελεύθερης ένωσης στην οποία η δημιουργική παρόρμηση, που εγώ πιστεύω πως είναι έμφυτη στην ανθρώπινη φύση, θα είναι στην πραγματικότητα ικανή να αυτοπραγματωθεί με όποιον τρόπο θελήσει η ίδια (Chomsky & Foucault, 1971).

Ο ισχυρισμός του Chomsky βασίστηκε σε μία λογική ουσιαστικά σύμφωνη με τον κλασικό αναρχισμό, η οποία προτάσσει έναν ανθρωπιστικό νατουραλισμό όσο και μία υπερβατική έννοια της εξουσίας, καθώς και μία αντίληψη της επανάστασης παρόμοιας με αυτή που υποστήριξε και ο Κροπότκιν. Ο Foucault ανταπάντησε ισχυριζόμενος ότι η "ανθρώπινη φύση", και επομένως και η απορρέουσα αντίληψη περί δικαιοσύνης, είναι ιστορικά κατασκευασμένη, και επιπλέον ότι ένα πολιτικό πρόγραμμα στη βάση αυτών των ισχυρισμών είναι αβάσιμο:

>... δεν μπορείς να με εμποδίσεις από το να πιστεύω πως αυτές οι έννοιες της ανθρώπινης φύσης, της δικαιοσύνης και της πραγμάτωσης της ουσίας των ανθρώπινων όντων, είναι όλες έννοιες και αντιλήψεις που έχουν διαμορφωθεί μέσα στον πολιτισμό μας, [...] και κάποιος δεν μπορεί, όσο λυπηρό και ας είναι, να προτάξει τις έννοιες αυτές προκειμένου να περιγράψει ή να δικαιώσει έναν

αγώνα που οφείλει - και πρέπει βάσει αρχών - να ανατρέψει τα θεμέλια της κοινωνίας μας (Chomsky and Foucault, 1971).

Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη επομένως, το υποκείμενο γίνεται μία επίπτωση της πολύπλοκης αλληλεπίδρασης αντιτιθέμενων δυνάμεων, πράγμα που σημαίνει ότι η εξουσία είναι παραγωγική. Αυτό δεν συνεπάγεται ότι οι λειτουργίες της εξουσίας είναι καλές ή δίκαιες, αλλά απλώς ότι οι σχέσεις εξουσίας επιδρούν, διαμορφώνουν και παράγουν νέα αντικείμενα και νέα σώματα. Πρόκειται δηλαδή για μία άρνηση της αντίληψης ότι η εξουσία είναι απλά κατασταλτική. Επομένως, τα υποκείμενα δεν είναι πρωταρχικά όπως στον κλασικό αναρχισμό, αλλά μάλλον δευτερεύοντα για τις ροές της εξουσίας - κατά μήκος των μακρο-πολιτικών συναρμογών:

> Τα υποκείμενα και οι δομές είναι τα ιζήματα των πρακτικών των οποίων η πηγή δεν μπορεί να ανακαλυφθεί σε μία προνομιά οντολογική περιοχή [για παράδειγμα, μέσα στο άτομο, ή μέσα στη δομή], αλλά πρέπει να αναζητηθεί μάλλον, ανάμεσα στις συγκεκριμένες πρακτικές μέσα από τις οποίες αυτά αναδύονται (May, 1994: 78).

Με αυτή την προοπτική συμφωνεί και ο Deleuze. Στο έργο του Nietzsche and Philosophy, γράφει πως «η ιστορία ενός πράγματος, γενικά, είναι η ακολουθία των δυνάμεων, οι οποίες αποκτούν την κατοχή του και η συνύπαρξη των δυνάμεων που παλεύουν για αυτή την κατοχή» (Deleuze, 1983: 3). Το σώμα, ως “πράγμα”, στερείται μιας ουσίας που υπάρχει υπερβατικά σε αυτό, και δε θεωρείται πλέον απρόσβλητο από την αλληλεπίδραση δυνάμεων.

Η έννοια αυτή έχει σοβαρές επιπτώσεις για τον κλασικό αναρχισμό. Όπως έκανε ξεκάθαρο ο Foucault στη συζήτηση του με τον Chomsky, η ιδέα της δικαιοσύνης που απορρέει από μια υποτιθέμενη φυσική ανθρώπινη ουσία δεν ευσταθεί. Επιπλέον, αυτό δεν συνεπάγεται μόνο μία απουσία καταφατικής θεμελίωσης, αλλά μπορεί όντως να προτείνει πως υποκείμενα παράγονται επιθυμώντας την καταπίεσή τους, εκεί όπου τα αναδυόμενα στρώματα αντιδρούν πάνω στα συστατικά τους μέρη, εδαφικοποιώντας τα σώματα και σχηματίζοντας την επιθυμία που είναι καταφατική του εαυτού της, δηλαδή ικανοποιεί τη “θέληση της για δύναμη” (Tormey & Townshend, 2006: 41). Αυτή είναι μία εγκατάλειψη των “μαζών” ή “των καταπιεσμένων” ως δυνάμεων που περιέχουν μέσα τους τους σπόρους ενός νέου κόσμου, και μας πιέζει να δούμε με μεγάλη καχυποψία “τις αυθόρμητες επιθυμίες” των ανθρώπων, συνειδητοποιώντας έτσι πως «η επιθυμία είναι μία μίξη, ένα μίγμα, σε τέτοιο βαθμό που τα γραφειοκρατικά ή τα φασιστικά κομμάτια είναι ακόμα ή ήδη εμπλεγμένα σε μία επαναστατική ζύμωση» (Deleuze, στο May, 1994: 70). Για αυτό το επαναστατικό υποκείμενο δεν μπορεί να είναι απλά η αξιοποίηση μιας υπάρχουσας κοινωνικής κατηγορίας, αλλά πρέπει αντίθετα να κοιτάξουμε αλλού.

Στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, στα γραπτά του Max Stirner βρίσκουμε μία από τις καθαρότερες καταγγελίες της έννοιας της ανθρώπινης ουσίας, αναφερόμενης ως “φάντασμα”. Ο Stirner συμφωνούσε με την κριτική του χριστιανισμού από τον Ludwig Feuerbach, ο οποίος στην Ουσία του

Χριστιανισμού ισχυρίζεται ότι η χριστιανοσύνη ήταν αλλοτριωτική επειδή απαιτούσε ο άνθρωπος να παραιτηθεί από τις ιδιότητες και τις δυνάμεις του, μέσα από την προβολή τους σε έναν αφηρημένο θεό (Newman, 2001: 57). Με αυτόν τον τρόπο όμως ο Feuerbach έθεσε έναν ουσιώδη ανθρώπινο εαυτό που έπρεπε να ανακτήσει την ουσία του συνειδητοποιώντας ότι οι ιδιότητες οι οποίες απέδιδε στον θεό ήταν στην πραγματικότητα δικές του. Ο Stirner απέρριψε αυτό το τελευταίο στοιχείο, υποστηρίζοντας ότι ο ανθρωπισμός αντικαθιστούσε το βασίλειο του θεού με την ουσία του ανθρώπου, ότι: «η θρησκεία του ανθρώπινου είναι μόνο η τελευταία μεταμόρφωση της χριστιανικής θρησκείας» (Stirner, 1907: 229). Επιπλέον, αυτή η αντίληψη της ανθρώπινης ουσίας δεν θεωρείται απλώς λανθασμένη αλλά, σε μία κίνηση που προκαταλαμβάνει την έννοια της κανονικοποίησης του Foucault, και επικίνδυνη:

> Στο θεό, που είναι πνεύμα, ο Feuerbach δίνει το όνομα “η Ουσία Μας”. Μπορούμε να ανεχτούμε ότι “η Ουσία Μας” είναι σε αντίθεση με εμάς - δηλαδή ότι ο εαυτός μας χωρίζεται σε ένα μέρος με ουσία και ένα χωρίς ουσία; Δεν βαδίζουμε έτσι πίσω στην πληκτική μιζέρια της θέασης των εαυτών μας ως εξορισμένων από τους εαυτούς μας; (Stirner, 1907: 40).

Επιπλέον, δεν είναι μόνο το άτομο το οποίο δεν έχει ουσία, αλλά η έννοια των “καταπιεσμένων”, του “λαού” - δηλαδή το επαναστατικό υποκείμενο του κλασικού αναρχισμού. Ο Stirner ισχυρίζεται ότι ο “λαός” είναι ένα ακόμα “φάντασμα”, περισσότερο κατασκευασμένος ως το καταστατικό σώμα μίας κυβέρνησης, παρά μία πηγή επαναστατικής παρόρμησης: «Ο λαός (σκεφτείτε τον ως κάτι θαυμάσιο, εσείς καλόκαρδοι άνθρωποι) - ο λαός είναι γεμάτος αστυνομικά συναισθήματα από άκρη σε άκρη» (Stirner, 1907: 262).

Παρόμοια βρίσκουμε στον Landauer μία απόρριψη του προλεταριάτου ως επαναστατικού υποκειμένου (πλατιά ορισμένου) και ακόμα σημαντικότερα, μια συνειδητοποίηση ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός σημαίνει αναγκαστικά την κατάργηση της κατηγορίας των καταπιεσμένων, ενάντια στη γενίκευση του, που παράγεται μόνο από τη σχέση του με την κυριαρχία: «Εμείς δεν πρέπει να συνδράμουμε στην ανόητη και αλόγιστη κολακεία του προλεταριάτου από τη στιγμή που ο σοσιαλισμός στοχεύει στην κατάργηση του» (Landauer, στο Day, 2005: 125). Πιο πρόσφατα, στην αρθρογραφία των Ιταλών εξεγερσιακών, βλέπουμε μία παρόμοια επιμονή:

> Οι εκμεταλλεζόμενοι δεν είναι οι φορείς κανενός θετικού προτάγματος, ούτε αυτού της αταξικής κοινωνίας (που μοιάζει τόσο στη δομή της παραγωγής). [...] Οι εκμεταλλεζόμενοι δεν έχουν τίποτα να διαχειριστούν παρά μόνο την άρνηση τους ως τέτοιοι (Ανώνυμου, περί τα 1985).

Αν και η αντίληψη αυτή της κατάργησης του προλεταριάτου φαίνεται παρόμοια με τις “ακρο-αριστερές” επανερμηνείες της Μαρξιστικής θεωρίας, που μιλάνε για την “αυτο-κατάργηση της εργατικής τάξης”¹⁹, είναι διαφορετική στο γεγονός ότι απορρίπτει συνολικά την έννοια της “εργατικής τάξης” ως επαναστατικό

19 Για παράδειγμα δες το αγγλικό περιοδικό Aufheben, στο οποίο υπάρχουν τέτοιες επανερμηνείες του Μαρξ.

υποκείμενο.

Επιπλέον, σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι αυτή η απόρριψη του επαναστατικού υποκειμένου σε μία υπάρχουσα κοινωνική κατηγορία είναι επίσης απόρριψη των κλασικών αναρχικών προσπαθειών για έναν πλουραλισμό επαναστατικών υποκειμένων - σε εργάτες, γυναίκες, ομοφυλόφιλους, ιθαγενείς, νέους κλπ. Η στρατηγική ή για άλλους λόγους απόρριψη της ουσίας, αναγκαστικά σημαίνει την απόρριψη των κοινωνικών αγώνων, που έχουν ως θεμέλιο τους και επαναστατικό υποκείμενο συγκεκριμένες καταπιεσμένες ταυτότητες, γνωστές κοινώς ως “πολιτικές της ταυτότητας” Επιχειρηματολογώντας ενάντια μίας συγκεκριμένης πολιτικής της ταυτότητας των ομοφυλοφίλων και την απορρέουσα έννοια της ομοφυλοφιλικής ουσίας, ο σύγχρονος αναρχικός Jamie Hekert υποστήριξε ότι η ενότητα που απαιτεί μία ταυτότητα, δημιουργεί μία “κλειστή ολότητα” που βασίζεται στον αποκλεισμό κάποιων στοιχείων, «διαχωρίζοντας το καθαρό από το ακάθατο» - αντηχώντας τον Max Stirner - οδηγώντας έτσι τελικά στην παραπέρα περιχαράκωση των αρχικών ταυτοτήτων (Hekert, 2005: 12)²⁰. Η εναλλακτική προσέγγιση απαιτεί μία αντίληψη ενός επαναστατικού υποκειμένου ως επερχόμενου, και μία πολιτική της συγγένειας (affinity) αντίθετη με αυτήν της ταυτότητας (Day, 2005: 188)²¹. Επομένως το μετααναρχικό επαναστατικό υποκείμενο πρέπει να είναι μία ροπή, μία τάση σε εξέλιξη προς μία αποσταθεροποίηση των πρακτικών της κυριαρχίας, ένας προσανατολισμός που θέτει υπό διερώτηση υπάρχουσες πρακτικές, και ο διαρκής δημιουργικός πειραματισμός με νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που τείνουν προς την αύξηση των αποκεντρωμένων σχέσεων εξουσίας, και άρα την ψηλάφηση νέων τρόπων ύπαρξης. Στο λεξιλόγιο του Deleuze, αυτό είναι ένα “γίνεσθαι ελάσσων”, δηλαδή το επαναστατικό υποκείμενο είναι ένα πρόγραμμα που αναζητεί «ένα χώρο του γίνεσθαι [...] διατυπωμένου ως χώρου συγγένειας και συμβίωσης ανάμεσα σε γειτονικές δυνάμεις» (Braidotti, στο Day, 2005: 143). Η αλληλεγγύη στη βάση αυτή δε

20 Ο Jamie Hekert (2005) έχει αρθρώσει μία από τις συνεπέστερες αντιπαράθεσεις ενάντια τις πολιτικές της ταυτότητας από αναρχική πλευρά. Ισχυρίστηκε ότι η “υιοθέτηση” της ουσίας του “ομοφυλόφιλου” ή της “γυναίκας” δεν είναι μόνο αβάσιμη, αλλά είναι και επικίνδυνη καθώς καταπιέζει τη διαφορετικότητα και επαναδημιουργεί σεξουαλικές ιεραρχίες, οδηγώντας μάλλον στην περιχαράκωση των υπάρχουσών ταυτοτήτων παρά στη διάλυση τους. Η αντίληψη του για την ταυτότητα ως κατάσταση της “μορφής κράτους”, για να δανειστούμε μία έννοια του Deleuze, η οποία σημαίνει ότι λειτουργεί ως ένας μηχανισμός σύλληψης ανεξάρτητα από το τι σκοπούς εξυπηρετεί.

21 Η διάκριση ανάμεσα σε πολιτική της συγγένειας και πολιτική της ταυτότητας είναι παρόμοια με τη διάκριση του Deleuze’s ανάμεσα σε υποταγμένες-ομάδες και ομάδες-υποκείμενα. «Οι υποταγμένες-ομάδες σκέφτονται και δρουν με όρους γραμμομοριακών γραμμών (molar lines), μηχανών, οργανισμών. Ο κόσμος τους συνίσταται αποκλειστικά από πραγματικότητες, ποτέ από δυνητικότητες που μπορεί να πραγματοποιηθούν. [...] Είναι μία καθαρή Νιτσεική άρνηση. [Οι ομάδες-υποκείμενα αναζητούν] νέες πιθανότητες, νέους σχηματισμούς . [...] κατασκευάζω[οντας] επαναστατικές επαφές ενάντια στην παγίωση της αξιωματικής(axiomatic)» (May, 2005: 148-149).

θεμελιώνεται πάνω στην ομοιότητα των υπάρχουσών ταυτοτήτων, αλλά μάλλον επάνω στον προσανατολισμό των συλλογικών προγραμμάτων, της συγγένειας μεταξύ μας²².

Η επανάσταση ως Διαφορά Βαθμού

Η κλασική αναρχική έννοια της επανάστασης ως ποιοτική αλλαγή, ως κοινωνικός μετασχηματισμός σε είδος, θα πραγματοποιούνταν με την καταστροφή του κέντρου εξουσίας στο Κράτος και την απελευθέρωση των αυτόνομων τάσεων των ανθρώπων. Ωστόσο η μετα-δομιστική επανεκτιμολόγηση της εξουσίας, ως αποκεντρωμένης, ενυπάρχουσας και ασκούμενης από τα κάτω, σε συνδυασμό με την καθάρηση των “καταπιεσμένων” ως φορέων των σπόρων μίας πραγματικά ελεύθερης κοινωνίας, καθιστά την έννοια αυτή της επανάστασης, σε αντίθεση με αυτή της μεταρρύθμισης, αρκετά αστήρικτη. Όπως ο Foucault έχει παρατηρήσει,

> Φαίνεται σε μένα ότι όλος αυτός ο εκφοβισμός με τον μπαμπούλα της μεταρρύθμισης συνδέεται με την απουσία μίας στρατηγικής ανάλυσης κατάλληλης για πολιτική πάλη, στους αγώνες του πεδίου της πολιτικής εξουσίας. Ο ρόλος της θεωρίας σήμερα φαίνεται σε μένα ότι είναι ακριβώς αυτός: όχι να διατυπώσει την παγκόσμια συστηματική θεωρία που τοποθετεί τα πάντα στη θέση τους, αλλά να αναλύσει το ειδικό βάρος των μηχανισμών της εξουσίας, να τοποθετήσει τις επαφές και τις επεκτάσεις τους, να χτίσει βήμα βήμα μία στρατηγική γνώση. (Foucault, όπως αναφέρεται στον May, 1994: 55).

Αυτό σημαίνει ότι η θέση της επανάστασης ενάντια στη μεταρρύθμιση που είναι κεντρική στον κλασικό αναρχισμό είναι non sequitur (Σ.Μ. δε συνάγεται λογικά), η κατακλυσμική ρήξη της επανάστασης, μέσα στις δοσμένες πραγματικές εγχειρηματοποιήσεις της εξουσίας, δεν ήταν ποτέ μία πιθανότητα. Ο αναρχισμός δεν ψάχνει τον επαναπροσανατολισμό ή τη σύλληψη των υπάρχοντων πολιτικών μηχανών, αλλά αντίθετα την καταστροφή τους προκειμένου να ανοίξει ο χώρος για μία εναλλακτική κοινωνική οργάνωση. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός πρέπει να γίνει κατανοητός επομένως, με τους ίδιους όρους που η εξουσία θεσμίζεται: ως αποκεντρωμένος και εγχειρηματοποιημένος από τα κάτω. Δηλαδή ο κοινωνικός μετασχηματισμός πρέπει πρώτα να συμβεί στο έδαφος της καθημερινής ζωής, συνειδητοποιώντας ότι σε αυτό το έδαφος θα θεσμιστούν οι μεγαλύτερες μακρο-πολιτικές οντότητες. Το σχίσμα αυτού του ισχυρισμού μετατρέπει το “επανάσταση ενάντια στη μεταρρύθμιση”, και γίνεται αντίθετα επιλογή ανάμεσα σε εκείνες τις πρακτικές που θεσμίζουν μηχανισμούς κυριαρχίας και σε εκείνες που

22 Richard Day: «Οι πολιτικές της συγγένειας δεν αφορούν την εγκατάλειψη της ταυτοποίησης (identification) ως τέτοιας· αλλά την εγκατάλειψη της φαντασίωσης ότι αμετάβλητες, σταθερές ταυτότητες είναι πιθανές και επιθυμητές, ότι μία ταυτότητα είναι καλύτερη από μία άλλη, ότι οι ανώτερες ταυτότητες αξίζουν περισσότερο από το καλό και λιγότερο από το κακό που η κοινωνική τάξη προσφέρει, και ότι η μορφή κράτος οφείλει να δράσει ως επιδιαιτητής του ποιος παίρνει τι» (2005: 188).

παράγουν σχέσεις που τείνουν σε μία ολοκληρωτική αποκέντρωση της εξουσίας²³. Αυτός είναι πιθανά ο lifestyle αναρχισμός που ο Murray Bookchin τόσο εσφαλμένα καταφέρθηκε εναντίον του στο κείμενο του 1995 *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An unbridgeable chasm*, αλλά με τον κατηγορηματικό σκοπό για viral και τριχοειδή διάχυση αυτών των πρακτικών. Οι επαναστατικές αλλαγές επομένως είναι αλλαγές βαθμού ευρύτατα διαδεδομένων στην εφαρμογή τους (May, 2005: 54).

Τέτοιες αλλαγές βαθμού, από τη φύση τους, ποτέ δεν πρόκειται να πετύχουν την ουτοπική τελικότητα του κλασικού αναρχισμού. Μάλλον, «δεν υπάρχει κάποια τελική πάλη, μόνο μία σειρά αντάρτικων αγώνων σε έναν αριθμό από μέτωπα» (Ward, 1973: 26). Ακριβώς όπως το Κράτος δεν φτάνει ποτέ στην τελική αποικιοποίηση της καθημερινής ζωής, και μέσα από τέτοιες ρωγμές οι αναρχικοί αντλούν την ελπίδα τους, έτσι και μία επαναστατική κοινωνία δεν μπορεί να είναι ποτέ ολική· η μορφή κράτος, σύμφωνα με τον Deleuze, υπάρχει πάντα, το “Πρωτοκράτος”(Urstaat), έτσι ώστε «έρχεται πάντα στον κόσμο ολικά διαμορφωμένο και εγείρεται με ένα απλό χτύπημα» (Deleuze & Guattari, 2005b: 472). Η επανάσταση δεν είναι μία τελική κατάσταση, αλλά ένας προσανατολισμός προς κοινωνικό πειραματισμό, προς μία αδιάκοπη επαναξιολόγηση, παλεύοντας ενάντια σε εκείνες τις τάσεις της κυριαρχίας που είναι ήδη υπάρχουσες, παλεύοντας ενάντια σε εκείνες που επανεμφανίζονται, και προσπαθώντας να αντιληφθεί τις νέες μορφές κυριαρχίας που αναδύονται για πρώτη φορά. Ο κίνδυνος μίας κλειστής αντίληψης της επανάστασης έχει εκφραστεί με σφρίγος από την αναρχική και συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας Ursula Le Guin στο βιβλίο της *The Dispossessed* (1974/2002). Η Le Guin περιγράφει μία ουτοπία που γίνεται συντηρητική, όπου νέες μορφές κυριαρχίας εμφανίζονται, και όπου οι παλιές ελευθεριακές μορφές οργάνωσης έχουν γίνει άκαμπτες και καταπιεστικές. Όπως έχει παρατηρήσει ο Raymond Williams, το *The Dispossessed* επιχειρηματολογεί για:

> μια ανοιχτή ουτοπία: επιβεβλημένα ανοιχτή, μετά το πάγωμα των ιδανικών, τον εκφυλισμό της αμοιβαιότητας σε συντηρητισμό, μετατοπίζεται αργά, από την επίτευξη της αρμονικής κατάστασης, τη στάση στην οποία ο κλασικός ουτοπικός τρόπος αποκορυφώνεται, σε ένα αεικίνητο, ανοιχτό και με ρίσκο πείραμα (Williams, όπως αναφέρεται στον Gordon, 2007: 120).

Η αντίληψη της επανάστασης, επομένως, δεν είναι μία τελική κατάσταση, όχι ένα ον αλλά ένα γίνεσθαι, σα να λέμε δηλαδή, ο μετα-αναρχισμός είναι μία

²³ Τα κριτήρια αυτής της διάκρισης έχουν πιθανά διατυπωθεί καλύτερα από τη Βρετανική ελευθεριακή ομάδα αλληλεγγύης, στα 1970. Ο προσανατολισμός τους ήταν σε μεγάλο βαθμό αυτός ήταν αυτός του κλασικού ελευθεριακού σοσιαλισμού, πράγμα που φαίνεται από την αναφορά τους στις “μάζες”. Παρόλα αυτά έχουν μία από τις καλύτερες διατυπώσεις: «Για τους επαναστάτες, γόνιμη και μεστή νοήματος δράση είναι καθετί που μεγαλώνει την αυτοπεποίθηση, την αυτονομία, την πρωτοβουλία, τη συμμετοχή, την αλληλεγγύη, τις τάσεις ισότητας και την αυτο-δραστηριότητα των μαζών, καθώς και ό,τι συμβάλλει στον αποφενακισμό τους. Στείρα και επιζήμια δράση είναι καθετί που ενισχύει την παθητικότητα των μαζών, την απάθεια, τον κυνισμό, τις διαφοροποιήσεις εντός τους λόγω της ιεραρχίας, την αλλοτρίωσή τους, την εξάρτησή τους από άλλους, και άρα το βαθμό που είναι ευάλωτες στη χειραγώγηση από άλλους — ακόμα κι αν αυτοί οι άλλοι διατείνονται ότι δρουν για το συμφέρον των μαζών» (Solidarity, 1967).

αιώνια πολιτική της προεικόνισης. Να το θέσουμε διαφορετικά, «ρευστοποιώντας το ψέμα της μεταβατικής περιόδου [...] σημαίνει να κάνεις την εξέγερση έναν διαφορετικό τρόπο σύναψης σχέσεων» (Ανώνυμος, 1985: η έμφαση στο πρωτότυπο). Σε αντίθεση με τον κλασικό αναρχισμό, αυτό δεν είναι μία επιμονή που σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στους σκοπούς και τα μέσα για στρατηγικούς λόγους, αλλά μάλλον ότι δεν υπάρχει καμία καθαρή διάκριση ανάμεσα σε μέσα και σκοπούς. Το περιεχόμενο των πολιτικών της προεικόνισης, η αντίσταση, θα είναι το θέμα της επόμενης ενότητας.

III. Εξέγερση, Προεικόνιση και Κοινωνικός Πόλεμος

>...πρέπει να εμπιστεύεστε τις μη ενοποιημένες, τις χωρίς συνάφεια, τις μη ηγεμονικές δυνάμεις για την κοινωνική αλλαγή, αφού οι ηγεμονικές δυνάμεις δε μπορούν να παράγουν το παραμικρό που θα μπορούσε να σας μοιάζει με αλλαγή.

>- Richard Day, Gramsci is Dead

ΕΧΟΥΜΕ ΦΤΑΣΕΙ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΝΤΙΛΗΨΗ του επαναστατικού υποκειμένου ως ένα γίνεσθαι, ως ένα προσανατολισμό προς την εξέγερση και τον πειραματισμό καθοδηγούμενο από μία ηθική ενάντια στην κυριαρχία. Ομοίως, έχουμε φτάσει σε μια έννοια της επανάστασης ως μιας διαδικασίας χωρίς τέλος που δεν επιδιώκει την κατακλυστική αλλαγή σε ποσότητα αλλά την εκτεταμένη ειδοποιό αλλαγή στην πραγμάτωση και στην εμβάθυνση της ελευθερίας ως πρακτικής, ως μίας συγκεκριμένης διάταξης των σχέσεων εξουσίας. Η ακριβής φύση αυτού του γίνεσθαι, το οποίο συνήθως το γνωρίζουμε απλώς ως αντίσταση αν και καταλληλότερα ορίζεται ως αναρχική πρακτική, απαιτεί ροπές τόσο καταστροφικές όσο και εποικοδομητικές. Σε αυτήν την εξερεύνηση θα δούμε ότι η νέα μας αντίληψη για την εξουσία πλέον δε μας επιτρέπει τις μεγάλες στρατηγικές του κλασικού αναρχισμού και του Μαρξισμού, αλλά μάλλον απαιτείται να στραφούμε σε πολυσχιδείς και αποκεντρωμένες τακτικές, οι οποίες όταν λαμβάνονται ως σύνολο, μπορούν να χαρακτηριστούν ως “κοινωνικός πόλεμος”. Αντλώντας από τις σύγχρονες αναρχικές πρακτικές, θα δούμε έναν αριθμό υφιστάμενων τακτικών που είναι χρήσιμες στο να διαφωτίσουμε τον μετα-αναρχικό κοινωνικό μετασχηματισμό.

Ιστορικές Τάσεις της Αναρχικής Αντίστασης

Πρώτα, ωστόσο, θα ήταν χρήσιμο να λάβουμε υπόψη μας τις ιστορικές στρατηγικές της αναρχικής αντίστασης. Ποτέ δεν υπήρξε κάποιο αναρχικό πρόταγμα, ως τέτοιο, αλλά είναι δυνατό να σκιαγραφηθούν τρεις γενικές τάσεις στην πρακτική των αναρχικών: εξεγερτικός αναρχισμός, αναρχο-συνδικαλισμός και εξελικτικός αναρχισμός²⁴. Το εξεγερσιακό μοντέλο του αναρχικού

²⁴ Είναι σημαντικό να ξεχωρίσουμε την “εξεγερτική τάση” από αυτό που αλλού περιγράφω ως η “σύγχρονη σχολή του Ιταλικού αντάρτικου”. Η πρώτη είναι ένας χαλαρός προσανατολισμός προς την αντίσταση ενώ η δεύτερη είναι μία πιο

μετασχηματισμού είναι το παλιότερο. Μπορούμε να το δούμε σε πολλά αναρχικά κείμενα σχετικά με τη Παρισινή κομμούνα, το αποπειράθηκε ανεπιτυχώς ο Ιταλός αναρχικός Errico Malatesta στο τέλος του 19ου αιώνα (Marshall, 1993: 347), και υπονοείται σε μεγάλο μέρος της “προπαγάνδας δια των πράξεων” των αναρχικών βομβιστών της δεκαετίας του 1890 (Marshall, 1993:437). Υλοποιήθηκε με τη μεγαλύτερη επιτυχία όμως, στη Ρωσική επανάσταση του 1917 από τους Μαχνοβίτες. Οι Μαχνοβίτες ήταν ένας αναρχικός στρατός, με ηγέτη τον Nestor Mahkno, που πολέμησαν στην Ουκρανία εναντίον των “λευκών” εθνικιστών αρχικά και αργότερα, μετά την προδοσία τους, ενάντια στο Μπολσεβίκικο Κόκκινο Στρατό μέχρι την τελειωτική τους ήττα, το 1921, από τους Μπολσεβίκους. Στις δόξες του ο στρατός αποτελούνταν από περίπου 15.000 στρατιώτες (Marshall, 1993:474), είχε παραδοσιακή δομή, οργανωμένος ιεραρχικά και συγκεντρωτικά υπό τις διαταγές του Mahkno, αλλά ήταν αφοσιωμένος στο να παροτρύνει τις “απελευθερωμένες περιοχές” να αυτοοργανώνονται. Δηλαδή, αφού έδιωχνε από τις Ουκρανικές περιοχές τις εθνικιστικές ή τις Μπολσεβίκικες στρατιωτικές μονάδες, ο στρατός αρνούσαν να αναμιχθεί περαιτέρω στη διοίκηση αυτών των περιοχών. Το εξεγερσιακό μοντέλο ήταν, από πολλές απόψεις, η έννοια που έδινε ο Κροπότκιν στην επανάσταση, του να διώχνεις το “ζυγό” του κράτους έτσι ώστε να αφήνεις ελεύθερη την αυτόνομη οργάνωση των ανθρώπων. Η Ουκρανία, ωστόσο, υπήρξε μοναδική περίπτωση καθώς μεγάλο τμήμα της χώρας διοικούνταν από μία κοινωνική οργάνωση αγροτικού τύπου και ο ρωσικός έλεγχος στην Ουκρανία ήταν καθαρά επιδεικτικός καθώς η Κρατική εντολή επιβαλλόταν μόνο χαλαρά από τα μεθοριακά στρατιωτικά φυλάκια. Έτσι, με τον τερματισμό του Ρωσικού ελέγχου οι Ουκρανοί αγρότες επέστρεψαν σε έναν τύπο κοινωνικής οργάνωσης της οποίας μεγάλο μέρος είχε “επιζήσει” παρά των Ρωσικό αποικισμό της. Αυτό το εξεγερσιακό μοντέλο έχει μεγάλες ομοιότητες με το σύγχρονο κίνημα των Ζαπατίστας στην πολιτεία Chiapas του Μεξικού, το οποίο δημιουργήθηκε μέσα από μία βραχύβια εξέγερση το 1994. Εδώ επίσης βρίσκουμε έναν παραδοσιακά οργανωμένο στρατό, ο οποίος τελούσε υπό τις εντολές των κοινοτήτων των Ζαπατίστας οι οποίες επιχείρησαν, ως επί το πλείστον, να επαναφέρουν τους παραδοσιακούς, τοπικούς τύπους κοινωνικής οργάνωσης (δες Ross,2000).

Ενώ το εξεγερσιακό μοντέλο εστίασε στις καταστροφικές στιγμές του κοινωνικού μετασχηματισμού, η εξελικτική τάση έδωσε σημαντική έμφαση στις εποικοδομητικές στιγμές, στο χτίσιμο αναρχικών οργανώσεων και θεσμών ως μέσων για το κοινωνικό μετασχηματισμό. Τέτοιου είδους εγχειρήματα περιλαμβάνουν τις συνεργατικές τράπεζες του Proudhon που συστήθηκαν, και πολύ γρήγορα απέτυχαν, το 1948 (Marshall, 1993: 244), το ευρύτατα διαδεδομένο μοντέρνο και αναρχικό σχολικό κίνημα που δημιουργήθηκε από τον Francisco Ferrer στις αρχές του εικοστού αιώνα (Ward, 2004: 55), και τα κινήματα των καταλήψεων της δεκαετίας του 1970. Ο σκοπός αυτών των θεσμών ήταν να δημιουργήσουν νέες, περισσότερο απελευθερωτικές πρακτικές, συνεκτική σχολή που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '80 και βασίστηκε στον Ιταλό αναρχικό Alfredo Bonanno (70 ετών σήμερα, βρίσκεται κρατούμενος στην Ιταλία ως ο “ιδεολογικός ηγέτης” διάφορων τοπικών αναρχικών ομάδων. Σ.μ: Πλέον ο Alfredo Bonanno βρίσκεται σε ελληνικές φυλακές κατηγορούμενος για απόπειρα ληστείας.).

και ταυτόχρονα, νέες υποκειμενικότητες. Η τελευταία προοπτική - πολύ σημαντική, για παράδειγμα, στην “αντι-εκπαίδευση” - είχε επισημανθεί από τις αρχές του 19ου αιώνα από τον William Godwin, και έγκειται στην πάλη για τη δημιουργία ανθρώπων που θα λαχταρούσαν την ελευθερία τους και θα είχαν την ικανότητα να λειτουργούν σε αυτή. Παρότι το εξελικτικό μοντέλο φαινόταν ακίνδυνο, οι νέοι του θεσμοί αντιμετώπισαν του δικούς τους κινδύνους, και συγκεκριμένα, την ενσωμάτωση στο Κράτος. Στο μεγαλύτερο μέρος τους, τα εγχειρήματα ήταν απολύτως νόμιμα και επέλεγαν να αναμετρηθούν με μόνο μία από τις τρέχουσες πρακτικές, και ήταν αυτή ακριβώς η συνταύτιση με τις υπόλοιπες ηγεμονικές πρακτικές που τα έβαζε στον ιδιαίτερο κίνδυνο της ενσωμάτωσης ή της προσχώρησης στο Κράτος, κατά τρόπο τέτοιον που η “επιτυχία” τους, παραδόξως, να σηματοδοτεί την αποτυχία των αρχικών τους στόχων. Σε κάθε περίπτωση, παρά το μοντέρνο σχολικό κίνημα και τη σύντομη γοητεία του κινήματος των καταλήψεων το 1970, το εξελικτικό μοντέλο υπήρξε πάντα μία καθυποταγμένη τάση ανάμεσα στις αναρχικές πρακτικές της αντίστασης.

Η σαφέστερη τάση της αναρχικής αντίστασης υπήρξε ο αναρχοσυνδικαλισμός. Έφτασε στο ζενίθ του κατά τη διάρκεια αυτού που είναι ευρέως γνωστός ως ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος του 1936-1939, κατά τον οποίο μεγάλες περιοχές της επαρχίας της Καταλονίας οργανώθηκαν, έστω και για λίγο, σε αγροτικές κομμούνες και σε αυτοδιευθυνόμενες βιομηχανίες. Η τακτική που ακολουθήθηκε ήταν μία μορφή επαναστατικού συνδικαλισμού. Η ιδέα ήταν «να πλάσουμε ένα νέο κόσμο στο κέλυφος του παλιού», κάτι που συμπεριλάμβανε το σχηματισμό μίας αποκεντρωμένης, ομόσπονδης ένωσης, την Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας (CNT), την υποδούλιση της δυσφορίας των εργατών, ενδυναμώνοντας την αυτοπεποίθησή τους ώστε να αντιδρούν ενάντια στις εργασιακές τους συνθήκες, και την εκπαίδευση και την προετοιμασία των εργατών να αναλάβουν και να αυτοδιαχειριστούν τα μέσα παραγωγής ύστερα από τη μεγάλη “γενική απεργία”. Όταν το αριστερό Λαϊκό Μέτωπο κέρδισε τις εθνικές εκλογές του 1936, η δεξιά με αρχηγό τον Στρατηγό Franco, οργάνωσε πραξικόπημα και ξεσήκωσε αντεπανάσταση. Στην Καταλονία είχαν ήδη γίνει προετοιμασίες από την CNT για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ενδεχόμενου και έτσι οι στρατιώτες που στάθμευαν στην περιοχή αποπλίστηκαν από αναρχικές πολιτοφυλακές πριν καν πάρουν θέσεις για το πραξικόπημα. Οι αναρχικοί εργάτες των πόλεων χρησιμοποίησαν την επαγγελματική τους εκπαίδευση και άρχισαν την αυτοδιοίκηση των χώρων εργασίας τους ενώ και οι αγροτικές κοινότητες πειραματίστηκαν με διάφορες μορφές οργάνωσης που ποίκιλαν από τον άκρως ελευθεριακό κομμουνισμό έως τον κολεκτιβισμό²⁵²⁶. Αν και ο εμφύλιος πόλεμος

25 Ο κολεκτιβισμός, που σε κάποιες περιπτώσεις υποστηρίχθηκε από τον Μπακούνιν, εμπειρείχε μεν την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής από τις κοινότητες/εργάτες, αλλά και τη διατήρηση δε μιας νομισματικής οικονομίας που θα ρύθμιζε την εργασία και την κατανάλωση. Ο κομμουνισμός, που υποστηρίχθηκε από τον Κροπότκιν, βασιζόταν σε μία μη νομισματική ρύθμιση της εργασίας και της κατανάλωσης, όπως συνελεύσεις, λίστες ονομάτων, κοινωνική και ηθική πίεση, κλπ.

26 Για επιπλέον πληροφορίες σχετικές με τα αγροτικά αναρχικά πειράματα του Ισπανικού Εμφύλιου διαβάστε το *Collective in the Spanish Revolution*, του Leval.

κράτησε έως το 1939, μόνο κατά τους πρώτους μήνες μετά το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκαν αναρχικές μορφές οργάνωσης, ώσπου οι Δημοκρατικές και οι Κομμουνιστικές δυνάμεις σε συνδυασμό με την προσχώρηση αναρχικών με επιρροή, να αρχίσουν να επαναθεσμοθετούν την Κοινοβουλευτική, σε αντιδιαστολή με την αναρχική, τάξη πραγμάτων (για την ανάμιξη των αναρχικών στον εμφύλιο, δείτε Peirats, 1998: Boochin, 1998).

Μπορούμε να κάνουμε ένα πλήθος εκτιμήσεων για αυτές τις ιστορικές τάσεις της αναρχικής αντίστασης. Το εξεγερσιακό μοντέλο πέτυχε μόνο σε εκείνες τις περιοχές που δε γνώρισαν την ολοκληρωτική διείσδυση του κρατικού μορφώματος στις πρακτικές της καθημερινότητας, και συνεπώς, μόνο όπου εναλλακτικές πρακτικές είχαν επιζήσει. Ο βαθμός ωστόσο που οι πρακτικές αυτές θα είναι όντως απελευθερωτικές, δεν είναι καθόλου εγγυημένο. Επιπροσθέτως, αυτό το μοντέλο, όντως ουσιαστικά Κροποτκινιανικό, διατηρεί την οπτική της εξουσίας ως καθετοποιημένης (από-την-κορυφή-προς-τη-βάση), καταπιεστικής, και απορρέουσας από μια κεντρική πηγή - σε αυτήν την περίπτωση, τον εθνικιστικό ή το Μπολσεβίκικο στρατό. Επίσης, υπάρχει μεγάλος κίνδυνος από τον συγκεντρωτισμό των καταναγκαστικών και βίαιων δυνάμεων στον αντάρτικο στρατό, σε αντιδιαστολή, για παράδειγμα, με την αποκεντρωμένη και οριζόντια οργάνωση των αναρχικών πολιτοφυλακών κατά τη διάρκεια του Ισπανικού Εμφύλιου Πολέμου. Για την ολοκληρωτική επιτυχία της επανάστασης του εξεγερσιακού μοντέλου απαιτείται η διάλυση του αντάρτικου στρατού... τέτοιο κατόρθωμα όμως παρομοιάζει με τον “μαρασμό του Κράτους”²⁷ και πρέπει να αντιμετωπίζεται με τη μεγαλύτερη καχυποψία. Το εξεγερσιακό μοντέλο επομένως βασίζεται στην παραδοχή πως η καταστροφή είναι απαραίτητη για τον κοινωνικό μετασχηματισμό αλλά περιορίζεται μόνο σε αυτή της την στιγμή. Το αντίθετο μοντέλο, η εξελικτική τάση, εστιάζει μόνο στην εποικοδομητική ροπή της κοινωνικής αλλαγής, έτσι ώστε οι νέοι θεσμοί της να υποχρεώνονται να λειτουργούν, κατά το πλείστον, σε συμφωνία με ηγεμονικές πρακτικές. Η εξελικτική τάση, ωστόσο, δίνει έμφαση στο ρόλο της καθημερινής ζωής στην επαναθέσμιση της εξουσίας, υποστηρίζοντας πως υπάρχει ανάγκη αλλαγής των πρακτικών του παρόντος και όχι “μετά την επανάσταση”, καθώς και πως ο κοινωνικός μετασχηματισμός απαιτεί τη σύνθεση εναλλακτικών υποκειμενικοτήτων ενάντια στις υπάρχουσες, μέσω της σύναψης νέων σχέσεων. Ο αναρχοσυνδικαλισμός, ίσως, ενσωματώνει τόσο τις καταστρεπτικές όσο και τις δημιουργικές ροπές, επιδιώκοντας να αντιπαρατεθεί στις υπάρχουσες εργασιακές σχέσεις, κατασκευάζοντας νέες υποκειμενικότητες μέσα από τον καθημερινό αγώνα, και δημιουργώντας νέους θεσμούς μέσα από την προετοιμασία και την εκπαίδευση στους εργασιακούς χώρους και με την

27 Σ.μ: Αναφέρεται στο επιχείρημα του Ένγκελς και του Μαρξ που υποστηρίχθηκε σθεναρά από τον Λένιν και που είναι γνωστό με την φράση “μαρασμός του Κράτους”, και που σημαίνει πως κατά τη διάρκεια της μετάβασης στον Κομμουνισμό, η Δικτατορία του Προλεταριάτου θα καταργήσει τον Καπιταλισμό και τις κοινωνικές τάξεις, και αφού οι καταπιεστικές και γραφειοκρατικές λειτουργίες του Κράτους υπάρχουν μόνο για να ρυθμίζουν την ταξική πάλη, εντέλει, η ανάγκη ύπαρξης του Κράτους σταδιακά θα καταργηθεί, και θα αντικατασταθεί από μια συλλογική και αποκεντρωμένη διαχείριση της κοινωνίας.

οργάνωση στην CNT. Η κύρια αποτυχία, σε όσα αφορούν αυτή τη μελέτη, είναι ωστόσο η σχεδόν αποκλειστική εστίασή του στον εργάτη. Στην Ισπανία αυτή περιλάμβανε την τεχνητή αναβάθμιση των εργατών ως τέτοιους, την έμφασή του σε μια ισχυρή εργατική ηθική, και την προνομιακή αντιμετώπιση των χώρων παραγωγής. Οι άλλες μορφές κυριαρχίας στην πλειονότητά τους αγνοήθηκαν, αν και κατά τη διάρκεια του πολέμου στήθηκε το κίνημα Mujeres Libres (Ελεύθερες Γυναίκες) για να αντιμετωπίσει τον εκτεταμένο σεξισμό στην Ισπανική κοινωνία της εποχής εκείνης (Ackelsberg, 2005).

Μετά-αναρχικές Θεωρήσεις της Αντίστασης

Και οι τρεις ιστορικές τάσεις - αυτές του αναρχοσυνδικαλισμού, του εξεγερσιακού και του εξελικτικού αναρχισμού - μας προσφέρουν χρήσιμα μαθήματα για την επαναθεώρηση του κοινωνικού μετασχηματισμού, και μπορούμε άμεσα, σε συνδυασμό με την προηγηθείσα ανάπτυξη του μετα-αναρχισμού, να δια φωτίσουμε αρκετές όψεις της αντίστασης - ή καλύτερα της αναρχικής πρακτικής. Βλέπουμε εν πρώτοις μία έντονη έμφαση στο πεδίο της καθημερινής ζωής, καθώς αναγνωρίζεται πως αυτό είναι το στρώμα από το οποίο παράγονται οντολογικά οι πρακτικές της κυριαρχίας. Ο Todd May προειδοποιεί ότι αν αποτύχουμε να αναγνωρίσουμε αυτή την πλευρά, κινδυνεύουμε να επαναβεβαιώσουμε τους παλιούς τρόπους κυριαρχίας:

> ... η ανάδυση των σύγχρονων εξουσιαστικών σχέσεων ανιχνεύεται σε συγκεκριμένες τοπικές πρακτικές και πρέπει να γίνεται κατανοητή στη βάση αυτών. Μια αποτυχία στην κατανόηση τούτου θα οδηγούσε - και έχει οδηγήσει - στην υπόθεση ότι καταστρέφοντας τις μακροπολιτικές οντότητες και πρακτικές, οι διευθετήσεις της εξουσίας που αντανακλώνται σε αυτές τις οντότητες θα εξαφανιστούν από μόνες τους (May, 1994: 99).

Η αντίσταση, επομένως, πρέπει να εστιαστεί στο υπόστρωμα της καθημερινής ζωής, καθώς αυτό είναι πρωταρχικό για την αλλαγή των σχέσεων πολιτικής κυριαρχίας τόσο στο μικρο- όσο και στο μάκρο-επίπεδο. Δευτερευόντως πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η καταστροφική ροπή δεν είναι από μόνη της αρκετή. Το μετα-αναρχικό πολιτικό πρόταγμα δε στοχεύει απλά στην κατάκτηση του Κράτους για τους σκοπούς του και ούτε μπορεί να βασιστεί στις αυτόνομες και ισονομιστικές παρορμήσεις των μαζών. Επιπλέον, δεν υπάρχει κάτι "εκτός" της εξουσίας, ούτε μία ουδέτερη απουσία αρχής, αλλά μάλλον διαφορετικές μόνο διαμορφώσεις της εξουσίας. Επομένως η αντίσταση πρέπει να συνοδεύεται από μία γερή δόση εποικοδομητικής ροπής, εστιάζοντας στη δημιουργία νέων πρακτικών, και άρα νέων υποκειμενικότητων, κατανοώντας πως τα μέσα είναι σκοποί. Σε πολλές περιστάσεις, τότε, η κατασκευή νέων πρακτικών αναγκαστικά θα προϋποθέτει την εξάλειψη κάποιων άλλων, συνδυάζοντας έτσι τόσο τα εξεγερσιακά όσο και τα εξελικτικά μοντέλα, ή με τα λόγια του Kropotkin, «χτίζοντας, θα γκρεμίσουμε» (Kropotkin, όπως αναφέρεται στον Marshall, 1993: 317)²⁸.

28 Το σχόλιο είναι ενδεικτικό της στροφής της σκέψης του Κροπότκιν τα τελευταία χρόνια της ζωής του, καθώς μετακινήθηκε από την έννοια της απλής

Επίσης μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι πρακτικές παράγουν αποτελέσματα που δεν είναι γραμμικά και επομένως η δημιουργία εποικοδομητικών εγχειρημάτων πρέπει να θεωρείται ως πείραμα πάνω στις κοινωνικές φόρμες, με την ετοιμότητα να εγκαταλείψουμε ή να αλλάζουμε ριζικά τα εγχειρήματα κατόπιν κριτικής αξιολόγησης. Ο Landauer γράφει, «χρειαζόμαστε απόπειρες, χρειαζόμαστε την πομπή των χιλιάδων προς την Σικελία, αυτή την ανεκτίμητη φύση του Garibaldi• όπως επίσης χρειαζόμαστε αποτυχίες, τη μια επάνω στην άλλη, καθώς και εκείνη την επίμονη φύση που δεν πτοείται ποτέ από τίποτα» (όπως αναφέρεται στον Day, 2005: 126). Όντως, ο πειραματισμός είναι ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο έργο του Foucault και του Deleuze. Για παράδειγμα ο Deleuze συμβουλεύει:

> Φύτεψε τον εαυτό σου σε ένα κοινωνικό υπόστρωμα, πειραμάτισου με τις ευκαιρίες που προσφέρει, βρες μια προνομιακή τοποθεσία πάνω του, βρες πιθανές κινήσεις αποεδαφικοποίησης (deterritorialisation), πιθανές γραμμές διαφυγής, απέκτησε εμπειρία πάνω τους, διασυνέδεσε ροές σε τυχαία σημεία, δοκίμασε τις ενεργειακές εκπομπές από τομέα σε τομέα, έχει ένα μικρό κομμάτι γης ανά οποιαδήποτε χρονική στιγμή (Deleuze & Guattari, 2004b: 178).

Επιπλέον, η δυνατότητα για ριζική μεταβολή τέτοιων κοινωνικών πειραμάτων θέτει περιορισμούς στο μέγεθός τους, αφού είναι κατανοητό πως σε μεγάλα πειράματα υπάρχει ο κίνδυνος τα αναδυόμενα χαρακτηριστικά των συναρμογών να υπερφαλαγγίσουν τα συστατικά τους μέρη. Ο Day συνιστά τα πειράματα να συμβαίνουν μέσα στις, κατά τον Deleuze, “αγέλες”, οι οποίες έχουν τις ιδιότητες του «μικρού ή περιορισμένου πλήθους, της διάχυσης, [...] της αδυνατότητας για έναν αμετάβλητο ολοκληρωτισμό ή μια ιεραρχικοποίηση» (Deleuze & Guattari, 2004b: 37), και [συνιστά] τα μαζικά πειράματα να αντικατασταθούν από μια μαζικότητα των πειραμάτων, ένα πλήθος «περιπλανήσεων από μικρής κλίμακας αγέλες σε απεριόριστους κοινωνικούς χώρους που έχουν μείνει ανεξερεύνητοι» (Day, 2004: 176). Η σύγχρονη σχολή της Ιταλικής εξεγερσιακής θεωρίας επομένως δίνει έμφαση στο γεγονός πως τέτοια πειράματα πρέπει να είναι κοινωνικά αναπαραγωγικά. Τα πειράματα και οι τακτικές «απαιτούν ανεπιτήδευτα μέσα που είναι διαθέσιμα σε όλους και είναι εύκολα αναπαραγωγικά, [τα οποία] λόγω της απλότητας και του αυθορμητισμού τους είναι μη ελεγχόμενα» έτσι ώστε «η ανώνυμη πρακτική της κοινωνικής απελευθέρωσης να μπορεί να διαχυθεί σε όλα τα πεδία» (Ανώνυμου, χ.η.: 4).

Ένα καινοφανές μοντέλο όπως αυτό, αποτελεί μια απόρριψη των μοντέλων στρατηγικής για την κοινωνική αλλαγή και αντ'αυτού, όπως σημειώνει ο Todd May, συνιστά μία έμφαση στην τακτική (May, 1994: 1-15). Τα μοντέλα στρατηγικής, όπως είναι τα κλασικά Μαρξιστικά και αναρχικά μοντέλα, υποθέτουν μια στην ουσία γραμμική λειτουργία των κοινωνικών δυνάμεων, που επιτρέπει την κατασκευή μεγαλεπήβολων στρατηγικών για την κοινωνική

καταστροφής του Κράτους ώστε να πραγματοποιηθεί η αυτόνομη κοινωνία από κάτω του, μάλλον προς μία νέα έμφαση στην οικοδόμηση (δες Marshall, 1993: 309-338).

αλλαγή²⁹. Υιοθετώντας ένα μη-γραμμικό μοντέλο όπου δεν υπάρχει κάποιος κεντρικός κόμβος εξουσίας, αναγκαζόμαστε να εγκαταλείψουμε τα μοντέλα στρατηγικής υπέρ των μοντέλων τακτικής, που βασίζονται σε μία πολλαπλότητα πρωτοβουλιών και ενοποιούνται μόνο στις τάσεις που επιζητούν να επεκτείνουν. Ο Murray Bookchin προχώρησε παραπέρα, ισχυριζόμενος ότι «σε αντίθεση με την αναρχική γραμμή της συνεχούς πίεσης ενάντια στην κοινωνία για την εύρεση των αδύνατων σημείων της και την προσπάθεια απελευθέρωσης περιοχών που μπορούν να κάνουν την επαναστατική αλλαγή πιθανή, η Μαρξιστική(Marxian) θεωρία δομήθηκε γύρω από μία στρατηγική των “ιστορικών ορίων” και των “σταδίων της ανάπτυξης”»(Bookchin, 1989: 135). Στο έργο του Hakim Bey βρίσκουμε μία παρόμοια επιμονή: «συγκεντρώνουμε τη δύναμη μας σε προσωρινά “κύματα εξουσίας”, αποφεύγοντας όλα τα μπλεξίματα με “μόνιμες λύσεις”» (Bey, 2003: 101). Το ότι η εξουσία βρίσκεται παντού, και το ότι οι στρατηγικοί λεωφόροι της αλλαγής είναι ακατάλληλες, δεν σημαίνει και πως προτείνουμε ένα ξέσπασμα τυφλής αντίθεσης. Ενώ ο Bookchin προτείνει μία έρευνα για τα “αδύνατα σημεία”, ο May επιπρόσθετα προτείνει μία έρευνα για τα δυνατά σημεία, δηλαδή εκείνες τις συνδέσεις της εξουσίας που αλληλοενισχύονται, που “συντονίζονται” σε μεγαλύτερη έκταση του κοινωνικού ιστού, κι καταλήγουν να ενδυναμώνουν τις ασύμμετρες σχέσεις (May, 1994: 54). Μία προσέγγιση τακτικής, επομένως, προτείνει τόσο την εκμετάλλευση των πολλαπλών αδύνατων σημείων όσο και την αντίθεση σε συγκεκριμένες σχέσεις που έχουν εκτεταμένες επιπτώσεις. Ωστόσο αυτές τις συνδέσεις δεν μπορούμε να τις προεικασούμε, χρειάζεται να τις ανακαλύψουμε μέσω της παρέμβασης (May, 1994: 53)³⁰.

Υπάρχουν όντως τακτικές οι οποίες ήδη υφίστανται μέσα στο σύγχρονο αναρχικό περίγυρο, που ψηλαφούν και εκμεταλλεύονται τα αδύνατα σημεία και αντιτίθενται στα δυνατά, αλλά είναι τόσο πολυάριθμες ώστε να είναι αδύνατη μία εξαντλητική εκτίμησή τους εδώ. Αντί για αυτό θα ήθελα να εστιάσω σε τρία ευρύτερα παραδείγματα που είναι ενδεικτικά αυτής της αλλαγής του προσανατολισμού: στην Έξοδο(exodus), στη μη-βίαιη άμεση δράση, και στη δημιουργία αυτόνομων ζωνών. Μία ολοένα και περισσότερο δημοφιλής τακτική που είναι μέρος της καταστρεπτικής ροπής του κοινωνικού μετασχηματισμού είναι η Αυτονομιστική έννοια της “Εξόδου” (Day, 2005: 210), γνωστής και ως “άρνηση για εργασία” (Black, 1991), “τακτικές της εξαφάνισης” (Bey, 2003: 126), ή απλά της “απόσυρσης” (crimethInc, 2006: 10). Όπως υποστηρίζει το περιοδικό Rolling Thunder της συλλογικότητας crimethInc:

29 Όντως τέτοιες ιδέες συνεχίζουν να υπάρχουν: σε ένα πρόσφατο αναρχικό συνέδριο στη Νέα Ζηλανδία έγινε μία προσπάθεια να εφαρμοστεί ένα μοντέλο τύπου καμπάνιας της Greenpeace – το οποίο είναι ουσιαστικά γραμμικό και κακο-προσαρμοσμένο για οτιδήποτε άλλο από το να πιέζει την κυβέρνηση – στο σύνολο του αναρχικού προγράμματος. Δε χρειάζεται καν να ειπωθεί ότι “τα μονοπάτια για την επιτυχία” που αναπτύχθηκαν ήταν απελπιστικά απλοϊκά.

30 Οι συνδέσεις αυτές μπορούν να παρομοιαστούν με τους ιδεολογικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους στον Αλτουσέρ, ώστε η αντίσταση/δημιουργία στους τόπους της οικογένειας, του σχολείου, του χώρου εργασίας, των Μ.Μ.Ε., και των σχετικών με την αστυνομία, μπορεί κάλλιστα να έχουν επιδράσεις δυσανάλογες με την αρχική δύναμη.

> Το σύστημα λειτουργεί με το αίμα και τον ιδρώτα των κλεμμένων ζώων μας· όσο περισσότερο επενδύουμε τους εαυτούς μας στην επιβίωση σύμφωνα με τους όρους του, τόσο πιο δύσκολα είναι να κάνουμε διαφορετικά. Το να πάρουμε πίσω το χρόνο και την ενέργειά μας από τα σαγόνια του είναι η ουσία και η προϋπόθεση κάθε πραγματικής αντίστασης. Η παραλυτική συνειδητοποίηση της κοινή λογικής ότι ο καθένας, ακόμα και οι πλέον ριζοσπαστικοί των ριζοσπαστικών, διαδραματίζουν ένα ρόλο στο status quo, αποκρύβει την ανατρεπτική πιθανότητα όπου όλοι μας - ακόμα και οι ριζοσπαστικοί - μπορούμε να αρνηθούμε τους ρόλους μας (CrimethInc, 2006).

Ο συγγραφέας συνεχίζει με το ρητορικό ερώτημα, «πώς μπορούμε να αλλάξουμε την κοινωνία χωρίς να λιποτακτήσουμε από τις γραμμές αυτών που τη συντηρούν;» (CrimethInc, 2006: 13) Η Έξοδος είναι αυτή η έννοια της λιποταξίας. Είναι μια αναγνώριση ότι οι σχέσεις κυριαρχίας αναπαράγονται μέσω των καθημερινών μας πρακτικών, και αποτελεί μια άρνηση περαιτέρω συνεισφοράς σε αυτές, στον βαθμό που είναι εφικτό. Επιπλέον, αντίθετα με την αυστηρή Αυτονομιστική σημασία της, η Έξοδος, περισσότερο από μία άρνηση της εργασίας, αποτελεί μάλλον μία ολική άρνηση για την εμπλοκή σε πρακτικές που θεσμίζουν σχέσεις κυριαρχίας. Παρεπόμενα, στο ίδιο τεύχος του Rolling Thunder, βλέπουμε ένα άρθρο πάνω στην έννοια της “απόσυρσης από το φύλο” (gender drop out):

> Το σύστημα των φύλων (που είναι παντρεμένο με το sex) όπως το έχω βιώσει δεν είναι σε καμία περίπτωση συναινετικό, και περιέχει αρκετή γάμησέ-τα εξουσιαστική δυναμική. Το μοναδικό που διαιωνίζει αυτό το σύστημα είμαστε εμείς, και οι καθημερινές μας αλληλεπιδράσεις, και μόνο. [...] Καθώς γινόμαστε εργάτες αποδόμησης, κάνουμε την επανάσταση - ανέλιξη(evolution) των φύλων (CrimethInc, 2006: 24; η έμφαση του συγγραφέα).

Για να είμαστε ξεκάθαροι με αυτό, δε πρόκειται απλά για μία αντιστροφή των υπάρχουσών νορμών, ή για μία αξιοποίηση της ανεργίας, μία αντιστροφή των φυλετικών ρόλων, ή μία επιμονή στην αποκλίνουσα σεξουαλικότητα. Σε σχέση με την τελευταία αυτή πλευρά, η Judith Butler γράφει, «η αναγνώριση της ομοφυλοφιλίας είναι από μόνη της μία επέκταση του ομοφοβικού λόγου» (Butler, όπως αναφέρεται στον Day, 2005: 88). Η Έξοδος δεν είναι μία συνολική απόρριψη των υπάρχουσών νορμών, αναζητώντας την σωτηρία στην παραβίασή τους, αλλά αντ' αυτού είναι μία κριτική συμπλοκή με τις υπάρχουσες πρακτικές και τη λιποταξία από αυτές που θεωρούνται ότι θεσμίζουν σχέσεις κυριαρχίας³¹. Ατομικά τέτοιες τακτικές είναι απίθανο να έχουν μεγάλη επίδραση, παρά μόνο στο άνοιγμα εναλλακτικών χώρων (τους οποίους θα τους καλύψουμε σύντομα), αλλά ο σκοπός μίας τέτοιας τακτικής είναι, σε συμφωνία με το σύγχρονο εξεγερσιακό αναρχισμό, η διάχυσή της σε ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο, να γίνει μια “γενική απεργία” συγγενική με αυτό που φαντάστηκαν οι

31 Ο Saul Newman χρησιμοποιεί τον Derrida για να διατυπώσει ένα παρόμοιο επιχειρήμα, ισχυριζόμενος ότι η παραβίαση είναι το Άλλο της νόρμας, και το αγκάλιασμα του δεύτερου ενισχύει το συσχετιζόμενο άλλο. Ο Newman αντίθετα συμβουλεύει τη δημιουργία ενός νέου εδάφους. (2001: 121).

αναρχοσυνδικαλιστές, αποτελώντας όμως μια ευρύτερη άρνηση που επεκτείνεται πέρα από τον τόπο της εργασίας.

Το σαμποτάζ συγκεκριμένων κομβικών όψεων του υλικού κόσμου, καθώς και η διατάραξη καίριων πρακτικών του διαμορφώνουν μία άλλη τακτική που πρωταρχικά ανήκει στις καταστροφικές ροπές· διαμορφώνουν από κοινού τη γενική τακτική που είναι γνωστή ως “μη-βίαιη άμεση δράση”³². Οι τακτικές του σαμποτάζ έχουν εφαρμοστεί εκτεταμένα στο ριζοσπαστικό οικολογικό κίνημα, σε μικρότερο βαθμό σε αντι-μιλιταριστικές δράσεις, και ακόμα λιγότερο σε εργασιακούς αγώνες. Το ριζοσπαστικό οικολογικό κίνημα, συχνά κάτω από τη σημαία του “Μετώπου της Απελευθέρωσης της Γης” (Earth Liberation Front), έχει για παράδειγμα καταστρέψει εξοπλισμό ορυχείων, έχει κάψει μεγάλα κατασκευαστικά έργα που καταπατούσαν άγριες περιοχές και έχει μπλοκάρει σκάβοντας δρόμους πρόσβασης σε τοποθεσίες οικολογικά υποβαθμισμένες. Στην αντι-μιλιταριστική πάλη έχει καταστραφεί στρατιωτικός εξοπλισμός όπως ταנקς και τζετς σταθμευμένα σε στρατιωτικές βάσεις, και στο επίπεδο των αγώνων στον εργασιακό χώρο έχουν γίνει χαμηλής έντασης σαμποτάζ, ειδικά κατά τη διάρκεια απεργιών. Γίνεται κατανοητό ότι κάθε περίπτωση σαμποτάζ δεν είναι αρκετή από μόνη της, αλλά ως μέρος μίας ευρύτερης καμπάνιας πολλών τέτοιων δράσεων που σκοπό έχουν να διαλύσουν συγκεκριμένα σχέδια, ή να τους αυξήσει το κόστος ώστε η συνέχισή τους να αποβαίνει ζημιογόνος, μία ιδέα που μπορεί να συνοψιστεί στο σλόγκαν «χτύπα τους εκεί που πονάνε – η άμεση δράση φέρνει αποτελέσματα» (hit them where it hurts – direct action gets the goods). Η διατάραξη αποτελεί τη δεύτερη πιο δημοφιλή μορφή μη-βίαιης άμεσης δράσης. Οι διαφορετικές περιπτώσεις διατάραξης είναι πολυάριθμες, και περιλαμβάνουν τις καταλήψεις ορυχείων ή στρατιωτικών βάσεων, τις μεγάλες συγκεντρώσεις σε δρόμους αυξημένης κυκλοφορίας – γνωστών ως “Reclaim the Streets”- με αποτέλεσμα την παράλυση μεγάλων πόλεων, τα φράγματα “lock-ons” όπου με ειδικά διαμορφωμένους σωλήνες για τα χέρια ή κλειδαριές ποδηλάτων οι άνθρωποι “κλειδώνουν” με τα σώματά τους κρίσιμους τόπους, και το σχηματισμό ανθρώπινων φραγμάτων. Με την εφαρμογή τέτοιων τακτικών διατάραξης έχουν επιτευχθεί μεγάλης-κλίμακας διακοπές λειτουργίας των

32Μια ευρέως επικρατούσα ηθική του αναρχικού, ακτιβιστικού και ριζοσπαστικού περίγυρου είναι να διαχωρίζεται η βία από την καταστροφή της περιουσίας. Η βία, που θεωρείται το να βλάπτεις ανθρώπους, σε μεγάλο βαθμό αποφεύγεται εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις και σε περιπτώσεις πιθανής αυτοάμυνας, ενώ η καταστροφή της περιουσίας του Κράτους ή του Κεφαλαίου, για παράδειγμα, σε μεγάλο βαθμό επιδοκιμάζεται. Όπως έχει γράψει ο David Graeber: «...οι κυβερνήσεις απλώς δεν ξέρουν πως να αντιμετωπίσουν ένα εμφανώς επαναστατικό κίνημα το οποίο αρνείται να κυλήσει στα γνώριμα μοντέλα της ένοπλης πάλης. Η προσπάθεια να καταστραφούν τα υπάρχοντα παραδείγματα είναι συνήθως αρκετά συνειδητή. Ενώ παλιότερα φαινόταν πως οι μοναδικές εναλλακτικές για τις πορείες και τα συνθήματα ήταν, είτε η Γκαντιανή μη-βίαιη πολιτική ανυπακοή, είτε η ανοιχτή εξέγερση, ομαδοποιήσεις όπως τα [...] Black Blocs [...] από καιρό] προσπαθούν να χαρτογραφήσουν μία εντελώς νέα ενδιάμεση περιοχή [...] Αυτό που μπορεί μόνο να ονομαστεί ως μη-βίαιη πολεμική σύγκρουση [...] με την έννοια ότι προσπαθεί να αποφύγει κάθε φυσικό πλήγμα σε ανθρώπινη οντότητα» (Graeber, 2002: 66).

συνόδων κορυφής του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και της Παγκόσμιας Τράπεζας, στις οποίες συντονίστηκαν χιλιάδες ανθρώπων οργανωμένοι με βάση τη συναίνεση και άλλες οριζόντιες οργανωτικές μεθόδους, όπως τις συνελεύσεις εκπροσώπων των ομάδων συγγένειας (spokescouncils)³³. Οι τακτικές αυτές της μη-βίαιης άμεσης δράσης στοχεύουν στην παρακώλυση των καθημερινών πρακτικών που θεωρούνται απαράδεκτες, στην επίθεση ενάντια στις συγκεκριμένες τοπικές περιπτώσεις καταπίεσης, αναγνωρίζοντας ότι δεν υπάρχει κέντρο και ότι από τη φύση τους οι πρακτικές αυτές αντίστασης μπορούν να αναληφθούν και από άλλους. Όπως έχει υποστηρίξει ο Richard Day, πρόκειται για “μη-κατοχυρωμένη” τακτική, μία που μπορεί να υιοθετηθεί από πλήθος ομάδων χωρίς εντολή από τα πάνω, η οποία «εξαπλώνεται σαν μεταδοτικός ιός, όπου κανένας δεν αναλαμβάνει την κυριότητά της, ούτε κανείς προσπαθεί να ασκήσει έλεγχο στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται» (Day, 2005: 19).

Σε όλες αυτές τις τακτικές - στην απόσυρση και στις περιπτώσεις άμεσης δράσης - υπάρχει μία λαυθάνουσα καταστροφική πλευρά. Για την επιβίωση, η απόσυρση απαιτεί αναγκαστικά την καθιέρωση νέων σχέσεων - μεταξύ των ανθρώπων αλλά και με τον υλικό κόσμο. Οι καταλήψεις στέγης, οι κατασκηνώσεις σε αστικό περιβάλλον, οι πειρατικές κομμούνες, οι αστικοί/κοινοτικοί κήποι, η κλοπή από τα μαγαζιά και η ρακοσυλλογή(‘dumpster-diving’) εφαρμόζονται ευρέως. Επιπρόσθετα, οι δράσεις διατάραξης μεγάλης-κλίμακας - τα Reclaim the streets, η παράλυση των πόλεων, τα οδοφράγματα, οι κατασκηνώσεις διαμαρτυρίας - περιλαμβάνουν επίσης τη δημιουργία νέων καταστάσεων, νέων σχέσεων, και νέων πρακτικών. Όντως, αρκετοί έχουν γράψει για τη μετασηματιστική δύναμη απλώς του να συμμετέχεις σε τέτοιες δράσεις - επιτυχημένες ή μη - και με μία έννοια αυτές οι στιγμές καταστροφής δουλεύουν για να αποσταθεροποιήσουν και να δημιουργήσουν νέες υποκειμενικότητες. Η Karen Goaman, για παράδειγμα, έχει αντλήσει από το Ρώσο θεωρητικό Mikhail Bakhtin την έννοια του “καρναβαλιού” για να περιγράψει ένα πλήθος μεγάλων αναρχικών διαδηλώσεων, μέσα στις οποίες οι συνθήκες που δημιουργούνται «προσφέρουν την εμπειρία της ουτοπικής ελευθερίας, της κοινότητας και της ισότητας» και όπου «το οικείο απο-οικειοποιείται» (Goaman, 2004: 170-171)³⁴. Ο αναρχικός συγγραφέας Hakim

33 Για μία συλλογή από περιγραφές και από τις αντιδράσεις απέναντι στις τακτικές και τα γεγονότα των διαδηλώσεων στη Γένοβα το 2001 ενάντια στο G8 βλ. On Fire: The battle of Genoa (2001). Πολλά άρθρα γράφτηκαν από τους μετέχοντες ανατρέχοντας στις μοναδικές οργανωτικές μορφές που υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια της διαμαρτυρίας.

34 Η δική μου προσωπική εμπειρία αποτελεί σαφώς μια μαρτυρία υπέρ αυτών των μετασηματιστικών επιδράσεων. Το 2006 στο συνέδριο για τους εξοπλισμούς στο Wellington εμφανίστηκαν πάνω από 300 διαδηλωτές να κατατροπώνουν περίπου 60 αστυνομικούς μπλοκάροντας τη διεξαγωγή του στο χώρο του Te Papa, και επίσης δημιουργώντας, όπως προέκυψε, ένα “απελευθερωμένο έδαφος”, όπου η αστυνομία δεν τόλμησε να πατήσει, φοβούμενη μήπως προκαλέσει το ξέσπασμα ταραχών. Το συναίσθημα ήταν απέραντα ενδυναμωτικό εμπνέοντας μία κατάσταση συνεργασίας και ισονομίας ανάμεσα στους διαδηλωτές, που μετριάστηκε μόνο από τις συλλήψεις των

Bey έχει επίσης γράψει για τις “προσωρινές αυτόνομες ζώνες” (temporary autonomous zones) που δημιουργούνται σε στιγμές αντίστασης, και αντλώντας ειδικά από τους Deleuze & Guattari, τις έχει υμνήσει για τη δύναμη τους να προκαλούν μία μορφή “ψυχικού νομαδισμού” (Bey, 2003: 104). Επιπλέον, υπάρχουν ομοιότητες σε αυτές τις έννοιες με την αναρχοσυνδικαλιστική τάση και την έμφαση που αυτή έδινε στο μετασχηματισμό των εργατών μέσω της πάλης, και παρομοίως με την πρακτική της Καταστασιακής Διεθνούς τη δεκαετία του 60 για τη δημιουργία “καταστάσεων”, που ορίζονται ως «μία στιγμή ζωής, δομημένη συγκεκριμένα και σκόπιμα από τη συλλογική οργάνωση ενός ενιαίου περιβάλλοντος και ενός παιχνιδίσματος γεγονότων» (Situationist International, 1958).

Πιο ουσιαστικές εποικοδομητικές τακτικές είναι εκείνες που είναι γνωστές ως μόνιμες ή σχετικά μόνιμες αυτόνομες ζώνες. [permanent or semi-permanent autonomous zones (PAZ/SPAZ)], τα κοινωνικά κέντρα και οι “πειρατικές κομμούνες” Οι προηγούμενες τακτικές χαρακτηρίζονται από μία μετα-αναρχική έμφαση στην προεικόνιση, αλλά είναι στη δημιουργία αυτόνομων ζωνών όπου η προεικόνιση φτάνει στο ζενίθ της. Όπως γράφει ο Richard Day, οι αυτόνομες ζώνες, παρά τα όρια τους, «παρέχουν ένα νησί επιτυχούς κοινωνικής αλλαγής, έναν τόπο όπου η επανάσταση έχει συμβεί πραγματικά, αν και για λίγους, αν και για μικρό χρονικό διάστημα» (Day, 2005: 163). Ξεκάθαρα, αυτή είναι μία απόρριψη της κλασικής αναρχικής έννοιας της εξουσίας που δεν παρείχε καμία διαφυγή από το μηχανισμό του Κράτους όσο αυτό επέβαλλε την τάξη του πάνω στην κοινωνία, όπου η δραστηριότητα του ήταν ολοκληρωτική. Η δημιουργία αυτόνομων ζωνών μάλλον αγκαλιάζει την έννοια της εξουσίας ως αποκεντρωμένης, που έχει ως κάτω πλευρά του την επιμονή ότι, όσο ολοκληρωτικό και αν είναι ένα σύστημα ποτέ δεν μπορεί να πετύχει τη φιλοδοξία του – πάντα θα υπάρχουν τρύπες, περιθώρια και ρωγμές. Η τακτική αυτή είναι μία επανοικειοποίηση του χώρου και του χρόνου – και με αυτή την έννοια οι αυτόνομες ζώνες θα είναι καταστροφικές, περιέχοντας ένα στοιχείο του εξεγερσιακού μοντέλου – και ταυτόχρονα είναι η δημιουργία εναλλακτικών σχέσεων, και επομένως εναλλακτικών υποκειμενικοτήτων. Η σύγχρονη Ιταλική σχολή της εξέγερσης γράφει,

> Μόνο ανατρέποντας τις προσταγές του χρόνου και του χώρου θα είναι δυνατό να φανταστούμε νέες σχέσεις και περίγυρους. Ο παλιός φιλόσοφος είπε πως κάποιος μπορεί να επιθυμήσει μόνο στη βάση αυτών που γνωρίζει. Οι επιθυμίες μπορούν να αλλάξουν μόνο εάν κάποιος αλλάξει τη ζωή που τις παράγει. Ας είμαστε ξεκάθαροι σε αυτό: η εξέγερση ενάντια στην οργάνωση του χρόνου και του χώρου είναι μια υλική και ψυχολογική αναγκαιότητα (Ανώνυμου, περί τα 1985).

Η έννοια των αυτόνομων χώρων έχει εφαρμοστεί ευρέως στην Ιταλία στο κίνημα των “κοινωνικών κέντρων” που εμφανίστηκε κατά την περίοδο του '70. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας η ιταλική επαναστατική αριστερά είχε διαμορφώσει τα συμβούλια της γειτονιάς ή “comitati di quartiere” για να συμπληρώσει τα εργατικά συμβούλια των εργατών τα οποία είχαν ήδη αστυνομικών την επόμενη μέρα.

αναπτυχθεί. Στο Μιλάνο το πρώτο κοινωνικό κέντρο, γνωστό ως το κέντρο του Leoncavallo, ιδρύθηκε μέσω της κατάληψης ενός εγκαταλελειμμένου χτίσματος και έπειτα χρησιμοποιήθηκε για την παροχή κοινοτικής βιβλιοθήκης, ιατρικής κλινικής και ενός παιδικού σταθμού. Έγινε ο τόπος της ριζοσπαστικής κοινότητας: οι αναρχικοί έστησαν ένα τυπογραφείο, θεατρικές ομάδες λειτούργησαν γύρω από αυτό, και δημιουργήθηκε ένας χώρος μόνο για γυναίκες (Day, 2005: 40). Το κίνημα των κοινωνικών κέντρων γρήγορα εξαπλώθηκε στην Ιταλία παρά την κυβερνητική καταστολή και έναν αριθμό δολοφονιών από την άκρα δεξιά, ενώ το μοντέλο υιοθετήθηκε επίσης διεθνώς. Όπως συμβαίνει με όλα τα πειράματα όμως, χρειάζεται συνεχής επαγρύπνηση για τον κίνδυνο να εμφανιστούν νέες πρακτικές κυριαρχίας. Κάποιοι πρόσφατοι σχολιαστές έχουν επικρίνει την μειωμένη μαχητικότητα του κινήματος στις μέρες μας, και το ότι τα κοινωνικά κέντρα έχουν διαφθαρεί και πως «είναι ενσωματωμένα στη μητροπολιτική κοινωνία του θάνατος [...] κατά μια έννοια λειτουργούν ως μια επιχείρηση, εσωτερικά μοιάζουν με μια κοοπερατίβα που οργανώνει θεάματα και τα προσφέρει στο κοινό για μία τιμή με σκοπό να αυτοχρηματοδοτηθεί» (Συνέντευξη ανώνυμου, όπως αναφέρεται στον Day, 2005: 41). Μία παρόμοια δημιουργία αυτόνομων χώρων συνέβηκε μετά την οικονομική κρίση της Αργεντινής το 2001, όπου ένας αριθμός από αυτούς που έμειναν άνεργοι συντονίστηκαν σε όλη τη χώρα ώστε κατάφεραν να διαμορφώσουν το γνωστό κίνημα των “riqueteros”. Πέρα από το εκτεταμένο μπλοκάρισμα των αυτοκινητόδρομων ως διαμαρτυρία για την φτώχειας τους, το κίνημα αυτό – το οποίο ήταν αποκεντρωμένο και είχε οριζόντια ομοσπονδιακή οργάνωση – διαμόρφωσε συνελεύσεις γειτονιών, κοινοτικά αρτοποιεία, κήπους, κλινικές και κέντρα καθαρισμού του νερού στις μέχρι πρότινος παραγκουπόλεις, και υποστήριξε την κατάληψη και την επανοικειοποίηση αρκετών χώρων εργασίας (Day, 2005: 42). Ο σκοπός κατά τη δημιουργία τέτοιων αυτόνομων χώρων ως τακτική για την επαναστατική αλλαγή πρέπει να είναι ο πειραματισμός και η πλήρη ανάπτυξη πρακτικών συνακόλουθων με μία ηθική της ελευθερίας, και ταυτόχρονα να γίνεται απόπειρα για τη εξάπλωση της τακτικής προς ένα ευρύτερο κοινωνικό πεδίο.

Η σύγχρονη εξεγερσιακή παράδοση βασίζεται κύρια πάνω στην έννοια του “κοινωνικού πολέμου”. Τονίζουν ωστόσο ότι αυτός δεν είναι ένας παραδοσιακός πόλεμος: «Η δύναμη της εξέγερσης είναι κοινωνική όχι στρατιωτική [...] Κανένας ρόλος [πχ του αντάρτη], όσο και αν ρισκάρει με ποινικούς όρους, δεν μπορεί να αντικαταστήσει την πραγματική αλλαγή των σχέσεων. Δεν μπορούμε να “κόψουμε” δρόμο, ούτε να πηδήξουμε άμεσα στο αλλού. Η επανάσταση δεν είναι ένας [παραδοσιακός] πόλεμος» (Ανώνυμου, περί τα 1985). Είναι μάλλον μία καθημερινή πρακτική, όπου συνδυάζονται οι καταστροφικές με τις εποικοδομητικές ροπές, όπου συμπλέκονται πολυάριθμες και πολυσχιδείς τακτικές, πειραματισμού και εξέγερσης. Με αυτή την έννοια, ο κοινωνικός πόλεμος συνιστά μία ρήξη με την έννοια της “κοινωνικής ειρήνης”, και σύμφωνα με μία Στιρνερική και Νιτσεϊκή αντίληψη των κοινωνικών σχέσεων ως δυνάμεις, είναι μία αδιάκοπη μάχη ενάντια σε συγκεκριμένες σχέσεις για τη δημιουργία άλλων.

Η εποικοδομητική αυτή στιγμή φαίνεται αναπόφευκτα να διαφέρει από άτομο σε

άτομο και από κοινότητα σε κοινότητα· και όντως έτσι πρέπει! Υπάρχουν ακόμα κάποια τελικά σχόλια, που αξίζουν ωστόσο να γίνουν στο φως των πρόσφατων οικολογικών αναπτύξεων. Ενώ ο κλασικός αναρχισμός, όπως και ο κλασικός μαρξισμός, γλεντοκοπάει στην έννοια της προόδου, στην τεχνολογική ανάπτυξη, και σε ένα μέλλον μετα-σπάνης, υπήρξε ένα διαρκώς αυξανόμενο ρεύμα στη ριζοσπαστική αριστερά προς ένα είδος πρωτογονισμού, που στο ελάχιστο, οραματίζεται μία ριζικά νέα μορφή εκβιομηχάνισης ή και πιο συχνά μία μη-βιομηχανική κοινωνία. Κριτικές αυτού του είδους έχουν προωθηθεί από τον Jacques Camatte και τον Fredy Perlman κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 80 και βασιζόταν αρχικά στις επιδράσεις που είχε η εκβιομηχάνιση για την κοινωνική οργάνωση, ξεκινώντας από την επιβολή μίας αυστηρής διαίρεσης της εργασίας, σε τεχνικές και συχνά πολιτικές ιεραρχίες, μέχρι και την επιβολή μορφών της μαζικής κοινωνίας που περιόριζαν την προσωπική και την κοινοτική αυτονομία (Millet, 2004: 90). Πιο πρόσφατες κριτικές έχουν, πρόσθετα, εστιάσει στις επιδράσεις της παγκόσμιας υπερθέρμανσης, την εξάντληση των εδαφών και των πετρελαϊκών κοιτασμάτων, τα οποία απειλούν να επιβάλουν μία ριζικά μειωμένη μορφή βιομηχανισμού ασχέτως της ανθρώπινης προσπάθειας. Τέτοιες μη-βιομηχανικές θεωρήσεις προσκρούουν αναγκαστικά πάνω στις τακτικές που ενσωματώνουν σημαντικά μια εποικοδομητική πλευρά. Μία συνέντευξη με τους εκδότες του Βορειοαμερικανικού αναρχικού περιοδικού A Murder of Crows, γράφει,

>Πρέπει να σκεφτείτε ότι οι μεγαλουπόλεις, οι πόλεις, τα προάστια κλπ είναι το προϊόν συγκεκριμένων σχέσεων και επομένως το αν μιλάμε για ένα συνολικό μετασχηματισμό, οι χώροι στους οποίους ζούμε θα χρειαστούν να μετασχηματιστούν ολοκληρωτικά επίσης (A Murder of Crows, 2007).

Επομένως ο μετασχηματισμός των κοινωνικών σχέσεων αναγκαστικά συνεπάγεται το μετασχηματισμό του υλικού κόσμου, συμπεριλαμβανομένων θεμελιωδών πλευρών όπως ο διαχωρισμός ανάμεσα σε αστικό και αγροτικό χώρο, και οι προσπάθειες προς την πραγματοποίηση αυτών των οραμάτων πρέπει να βρουν το δρόμο τους σε εποικοδομητικές στιγμές της αναρχικής πρακτικής.

Οι τακτικές, παρά η στρατηγική, γίνονται επομένως η συνεχής έγνοια του μετα-αναρχισμού. Η έξοδος, η άμεση δράση και η εγκαθίδρυση “αυτόνομων” περιοχών επιδιώκουν συλλογικά να επεκτείνουν εκείνες τις τάσεις που συμφωνούν με τις πρακτικές της ελευθερίας, και να παλέψουν ενάντια και μακριά από εκείνες που θεωρούνται συστατικές των σχέσεων κυριαρχίας, των ασύμμετρων σχέσεων εξουσίας. Αυτός ο “κοινωνικός πόλεμος” αναζητά να δημιουργήσει και να επεκτείνει τα ρήγματα του χώρου και του χρόνου, και να τα ανοίξει ως χώρους του γίνεσθαι-ελάσσονος (becoming-minor) του αδιάκοπου και κριτικού πειραματισμού, έτσι ώστε να αλλάξουν ριζικά τις πρακτικές κατακάθια, τις υποκειμενικότητες και την υλική οργάνωση του κόσμου μας. Μία μάζα πειραμάτων, σε αντίθεση με τα μαζικά πειράματα, και η αποκεντρωμένη και διάχυτη διάδοση τέτοιων τεχνικών είναι προτιμότερη από συγκεντρωτικές ή κατευθυνόμενες μορφές αντίστασης των κλασικών απελευθερωτικών θεωριών³⁵.

35 Παρά τις καλά θεμελιωμένες τακτικές ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι

Συμπεράσματα

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΟΥΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΟΣ την μετά του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου εποχή είναι ευρέως αποδεκτή ως δεδομένη, λες και εκείνοι που προηγουμένως πολέμησαν για την ολοκληρωτική αναδιοργάνωση της κοινωνίας τελικά να αφιερώθηκαν σε ένα μικρότερο έργο, εκείνο της πιο λογικής και ανθρωπιστικής διαχείρισης του κοινωνικού στάτους (σοσιαλδημοκρατία, ο τρίτος δρόμος, κλπ.). Το ότι απέτυχε να συνεχιστεί το ουτοπικό πρόταγμα ή καλύτερα μια πληθώρα τέτοιων προταγμάτων, οφείλεται επακριβώς σε μία μετατόπιση της ίδιας της έννοιας της επανάστασης και της ουτοπίας. Η πολύ αληθινή και ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στο Μαρξισμό και τον κλασικό αναρχισμό πάνω στο ζήτημα του κράτους και της εξουσίας απέκρυψε το γεγονός πως και οι δύο ιδεολογίες στην πραγματικότητα έμοιαζαν - ως προϊόντα της σκέψης του Διαφωτισμού - στις βασικές τους εικασίες. Αυτές οι εικασίες, το *a priori* που στοιχειώνει τον κλασικό αναρχισμό, μπορούν να συμπυκνωθούν σε δύο έννοιες κλειδιά: πρώτον, στην έννοια της εξουσίας ως υπερβατικής ως προς το κοινωνικό σώμα, προερχόμενης από την ιδιάζουσα μοναδικότητα του Κράτους, και που λειτουργούσε με έναν απλό από την-κορυφή-προς-τη-βάση τρόπο πάνω στην, αλλιώς, αυτόνομη οργάνωση της κοινωνίας• δεύτερον, στον ανθρωπισμό ο οποίος προϋπέθετε μια ανθρώπινη ουσία που ουσιαστικά επεδίωκε την ελευθερία και τη συνεργασία, και έτεινε προς ισότιμες σχέσεις, και που καταπιεζόταν από τον κρατικό “ζυγό”. Πάνω λοιπόν σε αυτές τις εικασίες βασίστηκε το οικείο ουτοπικό σχέδιο. Η ελευθερία, ο σκοπός του κλασικού αναρχικού προτάγματος, γινόταν δίχως προβληματισμούς αντιληπτή ως απουσία της εξουσίας, όπου τότε οι τάσεις συνεργασίας της ανθρωπότητας θα απελευθερωνόντουσαν ώστε να υλοποιηθεί, μια και καλή, η επαναστατική κοινωνία. Η επανάσταση, επομένως, ήταν η καταστροφή του κράτους - η κατακλυσμική ρήξη και η ποιοτική αλλαγή της πρότερης κοινωνικής οργάνωσης - και θα διεξαγόταν από το επαναστατικό υποκείμενο που ενσαρκωνόταν σε εκείνη τη μεγάλη μάζα στην οποία βρίσκονταν οι σπόροι της αλλαγής και που είναι ευρέως γνωστή ως “οι καταπιεσμένοι”. Ένα τέτοιου είδους ουτοπικό σχέδιο - Μαρξιστικό ή αναρχικό - καταλάγιασε σε μεγάλο βαθμό στη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο εποχή. Όμως το ουτοπικό ορμέμφυτο δεν έσβησε• επισκιάστηκε μάλλον από ένα σχέδιο που φέρει μια ελάχιστη επιφανειακή ομοιότητα. Η ιδιάζουσα και ολοκληρωτική σύλληψη της επαναστατικής αλλαγής των κλασικών θεωριών χειραφέτησης, η έννοια του γίνεσθαι-του-μείζονος, για να να χρησιμοποιήσουμε το φορμαλισμό του Deleuze, αντικαταστάθηκαν από ένα διασκορπισμένο, αποκεντρωμένο και μεταδοτικό γίνεσθαι-του-ήσσονος του παρόντος, δεύτερου κύματος αναρχισμού.

πολλοί σύγχρονοι αναρχικοί είναι μετριοπαθείς πραγματικά ότι πιστεύουν ότι μπορούν να έχουν δώσει τους αριθμούς τους: “...δεν πρόκειται να είμαστε ο κύριος καταλύτης για να γίνουν οι άνθρωποι πιο συγκρουσιακοί. [...] Αυτό στο οποίο αναρχικοί μπορούν να πάρουν μέρος σε αυτά [τα απρόβλεπτα διαλείμματα του status quo] είναι να πιάσουν εκείνες τις ρήξεις παραπέρα με την εμπλοκή τους στη συγκρούση με τέτοιο τρόπο που προωθεί μέσω της δράσης και των ιδεών, την αυτονομία, την άμεση δράση και την απόρριψη της πολιτικής διαδικασίας ολοκληρωτικά” (A Murder of Crows, 2007).

Ο μετα-αναρχισμός είναι μια συστηματική προσπάθεια να οικοδομηθεί ένα αναρχικό κίνημα χωρίς τα a priori λάθη του προγόνου του, να εμβαθύνει ακόμη περισσότερο στις τάσεις του σύγχρονου - σε αντίθεση με τον κλασικό - αναρχισμού, και να αφιερωθεί στην κατανόηση του κοινωνικού θεμελιωμένης στην οντολογία του ενυπάρχοντος. Στην πρώτη περίπτωση η εξουσία κατανοείται ως αποκεντρωμένη που ασκείται από αναρίθμητα σημεία ως σύμφυτη και απαραίτητη σε κάθε αλληλεπίδραση, και ως συστατική των ευρύτερων σχέσεων κυριαρχίας. Αυτή το τελευταίο σημείο σχηματίζει τη βάση για το διαχωρισμό, κατά τον Deleuze, της μικρο- από τη μακρο-πολιτική. Τα δύο αυτά πεδία δε συσχετίζονται απλά με το Κράτος και την κοινωνία, ούτε και εντάσσονται σταθερά σε κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό υπόστρωμα(strata), αλλά περισσότερο περιγράφουν τη διαδικασία κατά την οποία παράγονται οντολογικά τα ανώτερα στρώματα(strata) μέσα από τις περίπλοκες και μη γραμμικές αλληλεπιδράσεις - από την μικρο-πολιτική - των κατώτερων στρωμάτων(strata). Η εξουσία λοιπόν προκύπτει στο μεγαλύτερο μέρος της από τη βάση-προς-την-κορυφή, όπου οι μακρο-συναρμογές [των κοινωνικών σωμάτων] και οι ευρείας κλίμακας σχέσεις κυριαρχίας παράγονται από τις μικρο-πολιτικές της καθημερινής ζωής. Ενώ οι μακρο-πολιτική παραμένει σημαντική (δεν είναι το ένα ή το άλλο όπως επιμένει ο Deleuze, αλλά «είτε... είτε...είτε...»), η μικρο-πολιτική είναι πρωταρχική. Επιπλέον, οι θεμελιώδεις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις επιτάσσουν έναν ολοκληρωτικό μετασχηματισμό των σχέσεων της καθημερινότητας, διαφορετικά ρισκάρουμε, όπως προειδοποίησε ο Foucault, την επανασύσταση της πολιτικής του παλαιού. Πρόκειται για μια αντίληψη της μακρο-πολιτικής που δεν κατατάσσεται σε αυτές του λειτουργισμού, κατά την οποία η ιστορική κατασκευή των μακρο-συναρμογών δεν είναι τελεολογική αλλά απορρέει από την τριχοειδή και την συμπτωματική εξάπλωση κάποιων τεχνικών σε βάρος κάποιων άλλων. Είναι ζωτικής σημασίας λοιπόν, όσον αφορά στη μελέτη μας, η ελευθερία να μην κατανοείται ως απουσία της εξουσίας αλλά μάλλον ως μια ιδιαίτερη οργάνωση της εξουσίας, τέτοια που να αποφεύγει τις ασύμμετρες και παγιωμένες σχέσεις που χαρακτηρίζουν τις καταστάσεις κυριαρχίας, και που να επιδιώκει την ελεύθερη ροή της άσκησης της εξουσίας ώστε να κατανέμεται σε όλο το κοινωνικό πεδίο. Αυτή δεν είναι μία στατική κατάσταση, αντίθετα είναι ένα γίνεσθαι, μια πρακτική, μία “συνεχής πραγμάτωση”. Στη δεύτερη περίπτωση, ο μετα-αναρχισμός δεν θεωρεί πως το υποκείμενο υπάρχει υπερβατικά ως προς τις δυνάμεις που δρουν πάνω στο σώμα του αλλά πως πηγάζει από αυτές, σαν μια συνέπειά τους. Οι “καταπιεσμένες μάζες” παύουν να καταλαμβάνουν ένα ανόθευτο πεδίο αντίστασης και μετατρέπονται αντίθετα σε καθολικούς συνεργούς και σε προϊόντα των πρακτικών της καθημερινότητας στις οποίες συμμετέχουν. Το επαναστατικό υποκείμενο του μετα-αναρχισμού, λοιπόν, δε μπορεί να στηριχθεί σε μια υπάρχουσα κοινωνική κατηγορία που παράγεται από τις σχέσεις κυριαρχίας• ο σκοπός του στην πραγματικότητα είναι η τελική κατάργηση αυτών των κατηγοριών. Το επαναστατικό υποκείμενο πρέπει αντίθετα να αποτελείται από έναν προσανατολισμό, από μια έφεση προς μόνιμη εξέγερση ενάντια στις πρακτικές της κυριαρχίας και μια τάση προς τον κοινωνικό πειραματισμό και την αναδιοργάνωση των σχέσεων εξουσίας, στοχεύοντας πάντα να μεγιστοποιήσει περαιτέρω τις καταστάσεις ελευθερίας.

Στο ίδιο πνεύμα μετασχηματίζεται και η αντίληψη περί της επανάστασης. Η κοινωνική αλλαγή πρέπει να προσεγγιστεί με τρόπο συνακόλουθο των λειτουργιών της εξουσίας. Η κατακλυσμική, ποσοτική αλλαγή πρέπει να αντικατασταθεί από μία ευρείας κλίμακας αλλαγή degree, και η οριστικότητα της ουτοπίας αντικαθίσταται από την έννοια μιας επανάστασης χωρίς προκαθορισμένο τέλος, σαν μια διαδικασία που ποτέ δε πραγματοποιείται εντελώς.

Μια τέτοιου είδους ριζοσπαστική νέα βάση συνεπάγεται μια μετατόπιση στην πρακτική και στη αντίληψη της κοινωνικής αλλαγής. Το κλασικό αναρχικό πρόταγμα περιλαμβάνει στο εσωτερικό του τρεις τάσεις σε σχέση με την αντίσταση: την εξεγερσιακή, την εξελικτική και την αναρχοσυνδικαλιστική. Η πρώτη βρίσκονταν βαθιά ριζωμένη στον κλασικό αναρχισμό, αντιπροσωπεύοντας μία αμιγώς καταστροφική ορμή, και στηριζόταν στα ορμέμφυτα της ισονομίας των μαζών. Η δεύτερη, η εξελικτική τάση, ήταν αντίθετη της προηγούμενης και εστίαζε ολοκληρωτικά στην παραγωγική ορμή δημιουργίας εναλλακτικών θεσμών αλλά επειδή της έλλειπε μια καταστροφική προοπτική και επειδή συχνά επέλεγε τη θεσμική νομιμότητα, η εξελικτική τάση περιοριζόταν και κινδύνευε να ενσωματωθεί ολοκληρωτικά σε ηγεμονικές πρακτικές. Ο αναρχοσυνδικαλισμός ήταν ο περισσότερο αναπτυγμένος από τις τρεις τάσεις, ενσωματώνοντας ευφύως και τις καταστροφικές και τις δημιουργικές ορμές, αλλά περιοριζόταν επειδή εστίαζε μόνο στις συνθήκες εργασίας. Εκτός της επιμονής τόσο στις καταστροφικές όσο και στις παραγωγικές ροπές της αναρχικής πρακτικής, και την καθολική αντίθεση στις σχέσεις που συνιστούν κυριαρχία, ο μετα-αναρχισμός φέρνει ένα σύνολο από εννοήσεις, αποτέλεσμα της αναθεωρημένης άποψής του για το κοινωνικό. Η πολιτική και ο μετασχηματισμός της καθημερινή ζωής γίνονται ουσιώδεις πλευρές τόσο της επανασύστασης των μακρο-πολιτικών συναρμογών όσο και στη δημιουργία νέων υποκειμενικοτήτων. Αυτοί οι μετασχηματισμοί πρέπει να αντιμετωπιστούν ως πειράματα, και να μη διεξαχθούν μαζικά σαν ένα ενιαίο πρόγραμμα, αλλά ως πολλαπλά μικρής-κλίμακας έργα, κάθε ένα από τα οποία σχεδιάστηκε για την αναπαραγωγή και την εξάπλωσή του στον κοινωνικό πεδίο. Επιπλέον, το παραπάνω είναι ένα τακτικό μοντέλο αλλαγής. Σε αντίθεση με μια ενιαία στρατηγική, η πολλαπλότητα των τακτικών λειτουργεί σύμφωνα με την αποκεντρωμένη, “από την βάση-προς-την-κορυφή”, και μη-γραμμική φύση της εξουσίας, αντιδρώντας συνεχώς σε ποικίλες πρακτικές της, αλλάζοντας κάποιες ή δημιουργώντας άλλες σχέσεις εκ νέου. Οι σύγχρονες αναρχικές πρακτικές προσφέρουν πολλά παραδείγματα πιθανών τακτικών, όπως η ιδέα της Εξόδου, της άμεσης δράσης και της δημιουργία αυτόνομων χώρων. Συνολικά, ο στόχος είναι μία προεικονιστική πολιτική: αποσυρόμαστε από πρακτικές που κρίνονται ως αντίθετες στις σχέσεις ελευθερίας, ομοίως πολεμώντας και διαταράσσοντας εκείνες των οποίων δεν είμαστε τμήμα, και επιδιώκοντας ρωγμές στο χρόνο και στον τόπο για να δημιουργήσουμε νέες σχέσεις μεταξύ μας και με τον υλικό κόσμο μας. Η αντίληψη του κοινωνικού πολέμου, της επαναστατικής πρακτικής χωρίς τέλος, είναι τέτοια ώστε δεν επιδιώκει την κατάκτηση της εξουσίας αλλά μία γενικευμένη εξέγερση και τη μεταδοτική υιοθέτηση αυτών των τακτικών παντού στο κοινωνικό πεδίο, ανοίγοντας και δημιουργώντας χώρους του γίνεσθαι-του-ήσσονος.

Η ερώτηση με την οποία ξεκινήσαμε - “τι να κάνουμε;”- ίσως παραμένει μερικώς αναπάντητη. Στην πραγματικότητα, πιο συμπαγείς απαντήσεις βρίσκονται στο ουσιαστικό και επεκτατικά πρακτικό έργο της εφαρμογής και του περιαματισμού με την πολλαπλότητα των τακτικών και των σχέσεων που είναι διαθέσιμες κατά την επιδίωξη της ελευθερίας ως μιας συνεχούς πραγμάτωσης. Παρ’ όλα αυτά, η κριτική πάνω στη «θεαματικότητα της αντίστασης» του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης ηχεί ακόμη εντονότερη σε αυτήν εδώ την αποτίμηση. Οι μεγάλες διαμαρτυρίες των αντι-συνόδων κορυφής αποτελούν, τουλάχιστον από μόνες τους, μια ασθενή τακτική ακριβώς επειδή επιμένουν στην αντίληψη ότι υπάρχουν κέντρα εξουσία στον παγκόσμιο καπιταλισμό, είτε στην Ομάδα των Οκτώ (G8), στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου είτε αλλού. Πράγματι, από πολλές απόψεις, σημάδεψαν μια επιστροφή στο εξεγερσιακό μοντέλο, με όλα του τα λάθη. Φαίνεται όμως, πως ύστερα από την παρακμή του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης πολλοί στράφηκαν στην εναλλακτική πράξη που υποστηρίξαμε εδώ, και ίσως σε αυτό να υπάρχει κάποια ελπίδα.